

Devrimci Marksizm ve Kürdistan Devrimi

(1. Bölüm)

Erol Yeşilyurt

Gerek Türkiye’de gerek Ortadoğu’da hayati bir öneme sahip olan Kürdistan sorununu ele alırken kaçınılmaz bir şekilde nereden başlamalı sorusuyla karşı karşıya kalıyoruz. Bu yazıda başlama noktasını devrimci Marksizm’in uluslar ve ulusal sorun hakkındaki teori ve politikaları oluşturuyor. Uluslararası sosyalist hareket içinde bazı konular var ki, aradan yüzyıldan fazla bir zaman geçse de tekrar tekrar karşımıza çıkıyor. Ulusalcılık ve ulusal kurtuluş mücadeleleri bu konulardan biri. Bu yazıda, Marx ve Engels’den Lenin ve Troçki’ye uzanan bir çerçeve içinde devrimci Marksist teoriyi incelerken, belirli örneklerde varılan sonuçları ve bu sonuçlara nasıl ulaşıldığını açıklamaya özen göstererek tartışmaya çalıştık.

İkinci olarak, Türkiye’de Kürdistan sorununun tartışıldığı çerçevenin bugün olduğundan çok daha geniş, tartışmaların da çok daha kapsamlı olması gerekmektedir. Ancak bu da yeterli değil. Kürdistanlı kimliğini savunmanın nesnel olarak politik eylem niteliği taşıdığı ülkemizde Kürdistan’la ilgili olarak yazar, okur ve tartışırken ortaya konulan entelektüel çaba ve arayışların politik alanda karşılıklarının olması da gerekiyor.

Kürdistan sorununa bir takım hazır formüllerle yaklaşarak politikalar üretmek, her bedene uyan bir elbise imal ederek yaklaşmak, hemen her seferinde başarısızlığa mahkûm bir çabadır. Bunun önüne geçmek sanıldığı kadar kolay da değil. Ulusal sorun kendi kaderini tayin hakkının reddi ya da kabulü ile sınırlandırıldığı, Kürdistan devrimi ve Kürdistan ulusal mücadelesi bildiğimizi sandığımız ancak bilmediğimiz bir konu olarak kaldığı sürece, diğer bir deyişle, Kürdistanı mücadelesinden öğrenmek konusunda isteksizlik devam ettiği sürece, ağaçlardan ormanın görünmeyeceği açıktır. Ümit ederiz ki, gerek bu yazı gerekse de *Mesafe*’de yayımlanan diğer yazılar yetersizliklerimizi aşmak için attığımız adımlar olarak anlaşılır.

Kapitalizm ve Ulus

Milliyetler ve milliyetçilik üzerine yapılan bir dizi çalışmada Marx ve Engels’in genel bir milliyetler teorisi formüle etmediği yolunda bir fikir birliği vardır. Buna benzer bir şekilde, milliyetçi hareketler içinde yer alan eylemcilerin de Marksistlerin ulusal fikirlerin ve çıkarların “bağımsız” ve kitleleri harekete geçirici gücünü hafife aldıkları ve ulusal güçler ya da kimlikler arasındaki çatışmaların önemini kavramadıklarını düşündüklerini varsayabiliriz. Marx ve Engels’in milliyetçilik üzerine yazmadığı ya da genel bir teori formüle etmedikleri şeklinde bir eleştiri kısmen haklı olmakla birlikte doğru değildir. Milliyetçiliği politik bir akım olarak ele alarak tekrar tekrar dönemlerinin ulusal kurtuluş mücadelelerine değinmişlerdir. Yaşadıkları dönemin ulusal hareketleri, özellikle de İrlanda

ve Polonya üzerine yazıları ve analizleri bugün de okunması gereken metinler arasındadır. Bu metinler, aynı zamanda, Marksizmin bir dogma olarak değil bir metot olarak dünyayı nasıl yorumladığının da birer örneğidir.

Marx ve Engels'in yaşadıkları 19. yüzyılda politik düşünürler büyük ulusal devletlerin faydalarını vurgulayarak, küçük ulusların ayrılıkçı talepleri karşısında mesafeli bir tutum alıyorlardı. Kapitalizmin gelişmesi ile ulusal pazar arasındaki karmaşık ilişki, küçük devletlerin varlıklarını sürdürüp sürdüremeyecekleri ve bağımsızlıklarının niteliği sorusunu gündeme getiriyordu. Dönemin diğer bir özelliği de, ulusal hareketlerin ulusal egemenlik talepleri ile otokraziye karşı demokratik taleplerin birleşmesi idi. Özgürlüklerini kazanan ulusların daha demokratik ve adil bir dünyayı temsil ettikleri şeklinde bir anlayış ulusal mücadelelere eşlik etmiştir. Marx ve Engels'ten farklı olarak, dönemin düşünürleri milliyetçi söylem ile gerçeklik arasındaki farklılıkları sorgulamadılar: ulusal egemenlik ve özgürlük sloganları altında kendi ulusal devletlerini kurmaya girişenlerin birçok örnekte esas aldığı zora dayalı asimilasyoncu politikalar milliyetçiliğin çirkin yüzünü göstermiştir. Marx ve Engels mevcut üretim ilişkileri üzerinde şekillenen politik gelişmelerin tahlilini yaparak insanlığın kurtuluşu ile proleter devrim arasındaki bağı yorulmaksızın dile getirdiler. Kapitalizm ve ulus, milliyetçiliğin içe dönük, otoriter yapısı ile burjuvazinin sınıfsal çıkarları arasındaki bağların ve ulusal demokratik devrimlerin analizi sürekli olarak mevcut iktidar ilişkilerinin sorgulanmasını da birlikte getirir. Ulus içindeki sosyal ve politik ayrılıkların sorgulanması, eskinin yerini yeniye, baskı ve sömürünün yerini özgürlüğe bırakması, ulusal devrimlerin bir sonu değil de insanlığın kurtuluşu yolunda ileriye atılmış bir başlangıcı temsil etmesi anlamına gelir.

Marx ve Engels'in milliyetler konusundaki görüşlerini anlamak için bakacağımız ilk kaynaklardan biri *Komünist Parti Manifestosu*'dur. Dünya pazarı içinde ulusal devletlerin değişen rollerini vurgulayan ve işçi sınıfı için uluslararası bir strateji öneren *Manifesto*'da kapitalizmin uluslararası düzeyde gelişimi sonuçlarıyla birlikte vurgulanır:

Sürekli genişleyen sürüm ihtiyacını karşılamak için burjuvazi, yeryuvarlağının bütününe el atmakta. Her yerde yerleşmesi, her yerde yapılaşması, her yerde bağlantılar kurması gerekiyor. Burjuvazi, dünya pazarını sömürmek yoluyla tüm ülkelerin üretim ve tüketimini kozmopolitleştirdi... Tüm üretim araçlarını hızla geliştirerek ve ulaşımı, iletişimi sonsuz kolaylaştırarak burjuvazi, en barbar ulusları da uygarlığa çekiyor. Ürettiği mallara koyduğu ucuz fiyatlar, tüm Çin Seddi'ni temelden yıkacak, barbarların en inatçı yabancı düşmanlıklarını teslimetmeye zorlayacak ağır toplardır. İşçilerin vatani yoktur. Zaten onların olmayan bir şeyin alınması da mümkün değil. Proletarya, önce siyasal iktidarı ele geçirmek, kendini ulusal sınıf düzeyine getirmek, kendini ulus yapmak durumunda olduğu için, kendisi de ulusaldır hâlâ, ama asla burjuva anlamda değil. Halkların ulus olarak ayrışmaları ve karşıtlıkları, daha burjuvazinin, ticaret öz gürlüğünün, dünya pazarının, sanayi üretimindeki tek biçimliliğin ve ona uyan yaşam koşullarının gelişmesiyle zaten giderek yok olmakta.

Proletaryanın egemenliği bunu daha da yok edecektir. Birleşik eylem, hiç değilse uygar ülkeler arasında olmak üzere, proletaryanın kurtuluşu için en önde gelen koşullardandır.

Bir bireyin bir başka bireyi sömürmesi ortadan kalktığı ölçüde, bir ulusun da ötekini sömürmesi ortadan kalkacaktır.

Ulusun kendi içindeki sınıfların karşıtlığıyla birlikte ulusların birbirlerine karşı düşmanca tutumları da düşer.¹

Yukarıda da görüldüğü gibi Marx ve Engels ulusların ve ulus devletlerin gelişimini üretim ilişkilerinin gelişimine bağlı olarak açıklarlar. Ulusları ekonomik ve sosyal yapıdan bağımsız olarak ele almazlar. Milliyetlerin doğuşu ile kapitalizmin gelişmesi arasında bir neden sonuç ilişkisi vardır. Uluslar, tarihsel gelişimin belirli bir evresinde kapitalizmin gelişimi ile birlikte ortaya çıkmışlardır. Ticari ilişkiler, pazar ile tek tek ve birlikte küçük ya da büyük mal sahipleri arasında, alıcılar ve satıcılar arasında yakın bir ilişki sağlanması garanti altına alınır. Ticari üretimin tam olarak zaferi, burjuvazinin yerli pazarı ele geçirmesi, nüfusun tek bir dili konuştuğu, politik olarak birleşmiş toprakların oluşumunu gerekli kılar. Ticari ilişkiler ağı kendiliğinden ve bilinçsiz bir şekilde aynı dili konuşan toplulukların ağı haline dönüşür. Ticari ilişkilerin yayılarak genişlemesi, şehirlerin öne çıkması, feodal yöneticiler ile şehirlerde yaşayan kapitalistler ve tüccarların arasındaki ilişkilerin gelişmesi, sarayın konuştuğu dilin yerini pazarın konuştuğu dilin alması ve devletin dili haline gelmesi ile sonuçlanır. Tek bir dil konuşan ulusal devlet ulusal pazarın korunmasını, dünya pazarı içinde burjuvazinin savunulmasını, burjuvazinin çıkarlarının ulusal çıkarlar olarak formüle edilmesini de birlikte getirir.

Gelişimin ilk aşamalarında ulusal pazarların homojenleşmesini sağlayan kapitalizm, "her yerde yerleşmesi, her yerde yapılaşması, her yerde bağlantılar kurması"nın gerektiren karakteri nedeniyle, "halklar arasındaki ulus olarak ayrışmaların" ortadan kalkmasını da birlikte getirir. Bu süreci mekanik bir şekilde değil de diyalektik bir şekilde yorumladığımız zaman, kapitalizmin bir yandan

ulusları yaratırken diğer yandan da onları birleştirdiğini görürüz. Marx ve Engels, kapitalizmi uluslararası sosyal ve ekonomik değişikliklere yol açan bir sistem olarak gördüler; sistemin parçalarından birindeki köklü ve hızlı değişimlerin sistemin bütünü ya da diğer parçaları üzerinde değişimlere yol açması kaçınılmazdı. Kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişimi yasası, gelişimlerinin farklı aşamalarında olan ulusların kendiliğinden bir şekilde İngiltere ve Hollanda örneklerini izleyerek sanayileşmelerine izin vermez. Böylece, bir dünya sistemi olarak kapitalist pazarın değişik halkalarını oluşturan ülkeler için ulusal devletlerin oluşumu yüzyıllarca gelişimini bekleyemeyecekleri bir ihtiyaç olarak öne çıkar. Bu süreçte ekonomik ve sosyal gelişmenin önünde engel haline gelen feodal devletin yıkılması bir gereklilik olarak kendisini dayatarak ulusal demokratik devrimleri gündeme getirir. Örneğin, modern uluslar safına katılmak isteyen birçokları tarafından örnek alınan 1789 Fransız devrimi, bütünlüğü bölünemez olarak tanımlanan merkezi bir devlet yapısının kurulması, ülkenin yüzde 50'sinde konuşulan Fransızcanın ulusal dil haline gelmesi, idari yapılar birleşirken yurttaşların sorumluluklarının belirlenmesi ile sonuçlanmıştır. Kapitalizmin yıkıcı ve yaratıcı, birleştirici ve ayrıştırıcı karakteri enternasyonalizm ve milliyetçiliğin aynı sürecin parçaları olarak doğmalarını ve birbirleriyle çatışmalarını açıklar. Kapitalizm nasıl burjuvazi ile birlikte proletaryanın doğumunu temsil ediyorsa, aynı şekilde enternasyonalizm ile birlikte milliyetçiliğin var oluşunu da temsil eder.

Enternasyonalizm ve milliyetçiliği aynı sürecin parçaları olarak kavradığımız zaman ulusal pazarların birbirine entegrasyonunun aynı zamanda ayrışma ve değişimleri de birlikte getirdiğini görürüz. Bu gelişme sonucunda ulusal kültürler ortadan kalkmaz, ancak evrensel değerler etrafında şekillenerek kendisini yeniden üretir. Evrensel ile ulusal parçaların arasındaki ilişki kaynaşma ve ayrışmayı, yeni biçimlerin doğumunu da birlikte getirir. Sınırlar ortadan kalkarken sınıfların ve sömürünün ortadan kalkmamasının yarattığı çelişkili tabloda ulusal mücadeleler kendilerini evrensel bir dille ifade ettikleri, yalnızca bir grubun değil bütünü çıkarları olarak kendilerini formüle ettikleri oranda kabul görür; başarıya ulaşma şansları artar. Marx ve Engels'in, "İşçilerin vatani yoktur. Zaten onların olmayan bir şeyin alınması da mümkün değildir," önermelerinin ifade ettiği gerçeklik de budur.

Marx ve Engels'in enternasyonalizmini determinist bir bakış açısından yorumlayanlar, kapitalizmin gelişmesinin bir sonucu olarak uluslar arasındaki farklılıkların ortadan kalkmadığını vurgulayarak Marksist teorisinin yanlışlığını ispat etmeye çalışmaktadırlar. Ancak, Marx, dünya ekonomilerinin iç içe geçmesinden yola çıkarak ulusların kendiliğinden bir şekilde ortadan kalkacağını öngörmez; uluslararası anlaşmazlıkların ortadan kalkması için özel mülkiyet ilişkilerinin ortadan kalkması gerekir:

Bütün ulusların kardeşliği ve birleşmesi, bugün bütün partilerin, özellikle de burjuva serbest ticaret yanlılarının dudaklarından düşmüyor. Pek tabii ki bütün ulusların burjuva sınıfları arasında özel tipte bir kardeşlik vardır. Ezenlerin ezilenlere, sömürenlerin sömürülenlere karşı kardeşliği... Halkların gerçekten birleşebilmesi için ortak çıkarlara sahip olmaları gerekir. Ve onların çıkarlarının ortak hale gelmesi için mevcut mülkiyet ilişkilerinin, bu mülkiyet ilişkilerine bazı ulusların diğerleri tarafından sömürülmesi de dâhildir, ortadan kalması gerekir.²

Marx ve Engels'in ulusları, üretici güçlerin gelişimi ve üretim ilişkilerinin değişimi bağlamında açıklarken bir ulusu belirleyen nesnel kriterler arama anlayışı içine girmezler. Bir ulusu belirleyen nesnel ölçütleri toprak ve dil birliği gibi öğelere indirgeyen Stalinizmin mekanizmine teorileri içinde yer yoktur. Marx ve Engels'in *praxis*'in ve tarihin öznesinin insan olduğu şeklindeki anlayışları ulusları değerlendirirken öznel faktörleri de dikkatle incelememizi gerektirir. Benedict Anderson'un ulusları "hayal edilmiş topluluklar" olarak tanımlaması örneğinde görüldüğü gibi, kültürel ve tarihsel faktörlerin önemi ulusların ekonomik kategorilere indirgenerek açıklanamayacağını gösterir. Nitekim Troçki de, 1939'da ABD'de siyah milliyetçilik üzerine yazdığı bir yazıda "bu konuda soyut kriterler belirleyici değildir, tarihsel bilinç, grubun duyguları ve içsel güçleri çok daha önemlidir,"³ der.

Ulus, Sınıflar ve Devrim

Kapitalizmin gelişmesi ile birlikte doğan ulusalcılığın beşiği ezilen, yerlerinden sürülen halklar değil de burjuvazinin tarih sahnesine ilk olarak çıkıp geliştiği Hollanda, İngiltere ve Fransa oldu. Ulus devlet politikalarının ulusçuluk olarak kendisini ifade edip yaygınlık kazanması, diğer uluslar tarafından örnek olarak alınması için aradan yıllar geçmesi; en önemlisi, ulus devletinin kapitalizm ile özdeşleştirilen kalkınmanın vazgeçilmez bir aracı olarak görülmesi gerekti. Ulusalcılık bu sürece tekabül eden gerek ezilen kitleleri gerekse de ezenleri haklar ve ilkeler temelinde birleştiren, genellikle küçük burjuva aydınlar tarafından formüle edilen ortak bir dil arayışıdır; değişik ulusların emekçilerini birbirinden ayırırken, ulus içindeki sınıfların ulusal çıkarlar etrafında birleşmesini sağlayan ideolojik bir söylemdir. Sık sık icat edilmiş bir geçmişe esas alan ulusçuluk, feodalizmin yerini kapitalizmin aldığı dönemde, tek bir dilin hâkimiyetinin sağlanması, sınırların belirlenmesi ve burjuva sınıfın hegemonyasının sağlanmasında önemli bir rol oynadı.

Ulusalçılığı ve ulusları açıklarken kapitalizm ve sınıf kullandığımız anahtar kavramlardır, ancak buradan yola çıkarak bilinç ve kültür öğelerini tahlilimizin dışına çıkarmamız söz konusu değildir. Üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında, sanayileşme ile ulusal bilinç ve kültür arasında tek taraflı, biri diğerini belirleyen mekanik bir ilişki yoktur. Örneğin, aydınların ulusalçılık ideolojisinin gelişiminde oynadığı role bakalım: Makyavelli gibi politik düşünürler devletlerin kendiliğinden süreçlerin gelişimini hızlandıracak tedbirler almasını isterken, politik ekonomistler, tüccarların ve burjuvazinin çıkarlarını devletin çıkarları ile özdeşleştirdiler; sanatçılar, yazarlar, müzisyenler ulusal kültürlerin oluşumunda önemli bir rol oynadılar. Milliyetçiliğin öncülerinin genellikle burjuva sınıflardan gelmediğini belirtmekte yarar var. Katalunya'nın ilk ulusalçı partisi Katalan Birliği kapitalistlerin partisi iken, milliyetçiliğin sözcü ve ideologları genellikle buldukları toplumun gelişim ve değişimlerini arzulayan küçük burjuva kesimlerden geldiler. Bu kesimlerin oynadığı rolü ya da ulusalçılığını kavramamız için bilinç, kültür, psikoloji gibi dinamik öğeleri eşitsiz ve bileşik gelişme gerçekliği ile birlikte ele almamız gerekmektedir.

Ulusallaşmaya yol açan sanayileşme, etnik, tarihsel, kültürel ve politik faktörlerle birlikte ele alındığında, Marx ve Engels'in analizlerinin odak noktası ulus düzeyinin altında yer alan sınıflar düzeyindedir. Ne ulusların doğuşları sürecinde ne de sonrasında, ulus kendi içindeki çelişki ve çatışmalardan bağımsız olarak ele alınamaz. Ulusalçılık ile burjuvazi arasındaki bağları açıklayan anahtar kavram sınıf ilişkileri ve sınıf mücadelesidir. Örneğin, Hindistan yoksullarının yerel kıyafetlerini giyerek halkın önüne çıkan Mahatma Gandhi'nin partisini organize edenlerin sanayinin gelişmesini hedefleyen Hint kapitalistleri olduğunu not ettiğimiz zaman, Hint milliyetçiliğinin burjuvazinin hegemonyasının sağlandığı süreçte oynadığı önemli rolü anlamamız mümkün hale gelir.

Kapitalizmin feodalizmin içinden doğduğu döneme tekabül eden ulusal demokratik devrimlerde işçi sınıfı ve küçük burjuvazi feodalizme karşı mücadelenin ön saflarında idiler. Burjuvazi mevcut feodal sistemin aşılmasını hedeflerken, işçi sınıfı ve köylülüğün çıkarları yalnızca mevcut sistemin yıkılmasını değil yeni kurulacak düzende ezilenlerin sınıf çıkarlarının korunmasına da gerektirir. Uzlaşmaz sınıf çıkarlarının varlığı burjuvazi ile ezilen sınıflar arasında sürekli bir çatışma ve politik önderlik için mücadeleyi de birlikte getirir; işçi sınıfı ve emekçiler, ulusal demokratik mücadeleler içinde kendisini diğer ulusların egemenlerine daha yakın hissedilen burjuvazinin güvenilmez "müttefikleri" ya da karşıtları olarak kalırlar. Ezen ve ezilenler arasındaki sınıf çatışmaları sonucu, kendi mezar kazıcılarının kimler olduğunun farkında olan burjuvazi uzlaşma arayışlarına girerek devrimlere ihanet eder. Almanya (1848-49), İrlanda (1920-21) ve Çin (1925-27) burjuvazinin neden devrimci bir güç olarak tarih sahnesinden çekildiğinin örnekleridir. Fakat burjuvazinin gerici bir güç olarak ortaya çıkması; iktidar mücadelesinden çekilmesi veya ulusal demokratik devrimleri kendi hegemonyası altına almak için mücadele etmekten vazgeçmesi anlamına gelmez.

1848 devrimi sırasında Alman burjuvazisinin ihaneti, Marx ve Engels'in ulusal mücadele ile sınıf mücadelesi arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirmelerine yol açtı: 1848 sonrasında ulusal mücadele ile sosyal mücadelenin birleşmesiyle birlikte, demokratik devrimlerin işçi sınıfı ve köylülüğün önderliğinde gerçekleşmesi fikri ön plana çıktı.

Marx ve Engels ulusal devrimleri, yalnızca belirli bir ülkenin sınırları içinde gerçekleşen politik dönüşümler olarak değil, dolaylı ya da dolaysız şekillerde uluslararası arenada meydana gelen gelişmelerden kaynaklanan ve bu gelişmelere kaynaklık eden öğeler olarak ele alırlar. Bu bakış açısından her ulusal devrim dünya devriminin bir parçasıdır. Bu anlayış, Stalinistler ve her türden ulusal sosyalistler ile devrimci Marksistleri birbirinden ayıran bir mihenk taşıdır. Gerek Marx ve Engels gerekse Lenin ve Troçki için, feodalizmin hâkim olduğu ülkelerde bile feodalizme karşı olduğu gerekçesiyle burjuvazinin desteklenmesi söz konusu olamaz; işçi sınıfı köylülük ile ittifak halinde demokratik devrimi nihai zafere ulaştırabilecek tek sınıftır. Stalinistler demokratik devrimlerin tamamlanması için burjuvazinin kendisine atfedilen "ilerici" rolünü oynamasını beklerken, devrimci Marksistler proletaryanın öncülüğünde bir devrimin imkân ve gerekliliğini savunurlar.

Ulusal demokratik devrimler ile sosyalist devrim arasında bir amaç-araç ilişkisi söz konusu mu sorusuna iki şekilde cevap vermek mümkündür: Proletaryanın sosyalist iktidarının kurulması için önce burjuva demokratik devrimin tamamlanması gerektiğini, ancak bu görev tamamlandığında sosyalist devrimin koşullarının oluşacağına inananlar, birçok örnekte, iktidarı ele geçiren burjuvazinin demokratik devrimlere değil de katliam, talan ve bağımlılık ilişkilerinin sözcüsü olmasına şahit oldular. Devrimci Marksistlerin aynı soruya verdiği cevap ise farklıdır: proletaryanın köylülük ve diğer ezilen sınıflar ile ittifak halinde demokratik devrimi tamamlayarak sosyalist devrimi gerçekleştirmesi söz konudur. Demokratik devrimin tamamlanması kendi başına bir amaç değil aynı zamanda bir araçtır:

Tarihsel süreçlerde olduğu gibi gündelik yaşamda da araçlar ve amaçlar sürekli yer değiştirir. İmalat halindeyken "amaç" olan bir makine, ancak fabrikaya girdikten sonra bir "araç" haline gelebilir. Bazı dönemlerde demokrasi sınıf mücadelesinin "amacı" olabilir, ama daha sonra onun bir "aracı" haline dönüşebilir (...) Diyalektik materyalizm amaç ile araçlar arasında

*düalizme yer tanımaz. Amaç tarihsel süreçten doğal olarak ortaya çıkar. Organik olarak araçlar amaca tabidir. Bugünün bir amacı daha sonraki bir amaç için araç haline gelir.*⁴

Yukarıda, sınıf mücadelesinin Marx ve Engels'in analizlerinin merkezinde yer aldığını, ancak bu anlayışın, ulusal olan her şeyin ekonomik faktörlere ya da sınıflara indirgenerek açıklanması anlamına gelmediğini belirttik. Demokratik devrim ile sosyalist devrimin görevlerinin, ulusal mücadele ile sınıf mücadelesinin, araçlar ve amaçların birlikte alınması sınıf mücadelesi ile ulusal mücadele arasında biri diğerini iptal eden bir ilişki biçiminin olmaması demektir. Ulusal mücadele ile sınıf mücadelesinin birbirine karşıt süreçler olarak görülmesi emekçi sınıfların çıkarlarının burjuva sınıfın çıkarlarına tabii kılınmasına yol açmaktadır.

İkinci olarak, milliyetçiliğin aynı dinler gibi hakim sınıfların ideolojisi olmasından yola çıkarak, milliyetçi akımlar ile burjuvazi arasında mekanik bir ilişki kurmak ve her seferinde ulusal hareketlerin kendilerinin ya da liderlerinin burjuva sınıfı temsil ettiğini öne sürmek yanlıştır. Özellikle emperyalist çağda, ulusal hareketlerin nesnel olarak burjuvazinin çıkarlarına hizmet etmesinden dolayı, bu akımları burjuvazi ile özdeşleştirmek, her şeyden önce burjuvazinin misyon ve yeteneklerinin tek taraflı olarak abartılması sonucunu vermektedir. Örneğin, Kürt burjuvazisi egemen sınıflara entegrasyon yolunu seçerken Kürdistanlı ulusal hareketleri burjuva hareketler olarak nitelerek, burjuva sınıfların somut olarak işbirlikçi olan ve geçmişin bağımlılık ilişkilerini yeniden üretmeye dayanan politikalarının gözden kaçmasına yol açmaktadır. Not edilmesi gereken, ancak şovenizm batağına batmış ulusal solcuların görmediği diğer bir çelişki daha vardır: Bu akımlar, Türk milliyetçiliği ya da Kemalizme kendinde olmayan devrimci bir karakter yükleyerek Kemalizmin otoriter ve gerici karakterini bir talihsizlik ya da katlanılması gereken bir tarihsel zorunluluk olarak almaktadırlar.

Marx, Engels ve Ulusal Mücadeleler

Marx ve Engels, Almanya ve İtalya'da ulusal birliklerin sağlanmasını, Macaristan'ın otonomi talebini, İrlanda ve Polonya'nın bağımsızlıklarını desteklerken, Çarlık ve Hapsburg hanedanlarını güçlendirdiklerini düşündükleri Güney Slavların, Hırvatların ve Çeklerin ulusal hareketlerini eleştirdiler. Ayrıca, Britanya kapitalizminin Hindistan'da feodalizmi yıktığını vurgularken, 1857'deki ulusal ayaklanmayı desteklediler. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün, ancak bu yazının sınırları içinde Marx ve Engels'in ulusal hareketleri desteklerken kullandıkları kriterler nelerdi sorusuna yanıt aradığımız için tartışmayı sınırlı tutmak zorundayız. Bu soruya kolayca yanıt vermek mümkün değil. Bu zorluk bir yandan onların bu konuda yazdıklarının uzun bir döneme yayılması ve sık sık kişisel mektuplaşmalar içinde gömülü kalmasıyla olduğu kadar, görüşlerinin çoğunlukla tek taraflı olarak yorumlanmasıyla da ilgilidir.

Marx ve Engels'in karşılaştıkları politik ve sosyal gelişmeler sonucunda politikalarını gözden geçirerek yeni değerlendirmelere gitmeleri politikaların arka planında yer alan teoriyi anlamamız için önemlidir. Marx'ın 1843'te, *"Hiçbir şey bizi politik hayata katılmaktan ve bundan dolayı gerçek mücadelelere katılmaktan alıkoymuyor... O zaman, dünyayı dogmatik bir şekilde yeni bir ilke ile karşımıza almıyoruz: Gerçek olan burada, eğil önünde onun! Dünyanın kendi ilkelerinden kaynaklanan yeni ilkeleri dünya için geliştiriyoruz,"*⁵ şeklindeki sözlerini her zaman hatırlamakta fayda vardır.

Marx ve Engels'in izlediği politikanın, ...yakın amaçları iki hatta sahipti: Avrupa'daki büyük emperyalist ve gerici iktidarları zayıflatacak ve devrimci faaliyetler için uygun bir zemin sağlayacak olan geniş, merkezi devletlerin kuruluşlarını desteklediler. Bu amaçlar Marx ve Engels'in ulusal hareketleri savunmalarına stratejik mantıksal bir temel sağladı. Bağımsız ulus devletlerin kuruluşlarını, yalnızca, bu devletleri kurmayı amaçlayan uluslar, ulusal ayrılıklara yer vermeyecek şekilde yeteri kadar homojen bir yapıya sahipse ve stratejik olarak gerici etkilere veya ekonomik bağımlılığa karşı direnebilecek şekilde konumlanmışlarsa desteklediler. Marx ve Engels'in, ulusal hareketlerin sınıfsal özelliklerini ve programlarını analiz ederek, yukarıdan aşağıya milliyetçiliği reddetmeleri ile uluslararası ilişkilerin analizini bir kriter olarak kullanmaları arasında bir çelişki söz konusudur. Örneğin, ilerici programlara sahip, baskı ve zulme karşı mücadele eden küçük ulusların ulusal hareketleri, her örnekte, gerici etkilerden ve ekonomik bağımlılıktan kaçabilecek stratejik bir konuma sahip değildir. Marx ve Engels'in bir ulusal hareketi desteklemenin koşulu olarak bu hareketin dünya devriminin uzun vadeli çıkarlarını temsil edip etmediğini değerlendirerek bu çelişkiyi aşma yoluna gittiklerini öne sürebiliriz. Ancak bu türden bir yorum önemli sorunlara sahiptir: İlk olarak ulusal hareketin temsilcilerinin öznel niyetleri ne olursa olsun nesnel olarak gerici oldukları ve desteklenmemeleri gerektiği gibi bir önermeyi; ikinci olarak da, ezilen ulusların proletaryasının, hareketin uzun vadeli çıkarları için egemen ulusların hegemonyasında kalmayı kabul etmesi gibi bir sonucu içerir. Bir çok örnekte küçük ulusların bağımsızlık mücadelelerini destekleyen Marx ve Engels'in ulusal hareketlere desteği yalnızca uluslararası ilişkilerin analizi ve devrimci stratejilerinin bir sonucu değildir; aşağıda örneklerini vereceğimiz belirli ilkeler (Erica

Benner:1995) önemli bir yere sahiptir. Ulusal bir hareketin dünya devrimi içindeki yeri ya da herhangi bir ulusal hareketin sosyalizmin uzun vadeli çıkarlarını temsil edip etmediği Marx ve Engels'in uyguladıkları bir kriterdir, ancak onların ulusal konudaki politikalarını bu kritere indirgemek yanlış olur. Marx ve Engels'in ulusal hareketleri değerlendirirken yalnızca bir ulusal hareketin dünya devrimi içindeki yerini göz önüne aldıkları şeklinde bir yanlış her şeyden önce onları herhangi bir etik kriter uygulamadan hareket ettikleri ya da kendi amaç ve programlarını empoze etmeye çalıştıkları veya ulusal kurtuluş hareketlerini burjuva ulusların proletaryasının stratejik çıkarlarına uygun olup olmadığına bakarak değerlendirdikleri şeklinde suçlamalara yol açar. Bağımsızlığın ve ulusal birliğin nasıl gerçekleşeceği sorusuna merkezi bir önem veren Marx ve Engels'in stratejik kaygılarından ayrı olarak aradıkları ilkeler vardır: Örneğin, I. Enternasyonal'de savundukları uluslararası karşılıklılık ilkesi, proletaryanın ya da devrimci partilerin kendi programlarını ezilen uluslara empoze etme teşebbüsleri içine girmelerini engeller.

Uluslararası karşılıklılık ilkesi en iyi anlatımını Engels'in, "*Başka ulusları ezmeye devam eden bir ulus özgür olamaz*" sözlerinde bulur. Bu sözlerin anlamı ezilen ulusların özgürlüğünün ezen ulusların özgürlüğünün önkoşulu olmasıdır. Aynı şekilde, Marx, Prusya parlamentosunda Alman liberallerini kendi ülkelerinde özgürlük talep ederken, hükümetin Polonya, Bohemya ve İtalya'daki ulusal hareketlere karşı saldırılarını destekledikleri için eleştirir. Engels, Frankfurt parlamentosunda sağ ve sol kanadın birlikte dile getirdiği, Almanya'nın Polonya'yı işgalinin Polonya için faydalı olduğu şeklindeki görüşleri reddeder:

*Yeterli bir ulusal politikanın kıstası, bazı gayri şahsi kültürel ve bilimsel "ilerleme" standartları değil de, görünüşte içine işlediği kültürel ve bilimsel faydaların bir ulus tarafından diğerine empoze edilip edilmediğidir. Almanya'nın Polonya'ya zorla girişi Polonyalıların Almanya ile yakın ilişkilerden elde edecekleri faydaları kararlı bir şekilde reddetmelerini ve muhtemelen daha da gerici iktidarların kollarına itilmelerini sağlayacaktır.*⁷

Engels Frankfurt parlamentosundaki aşırı demokratik solcuları, Polonya'nın bağımsızlığını desteklemeye teşebbüs ederken Almanya'dan kaynaklanan "ilerlemeyi" savundukları için eleştirdi. Onların, Polonya ulusal hareketinin Almanya, Fransa ve İngiltere'den kaynaklanan cumhuriyetçi ve demokratik fikirlerin bir sonucu olduğunu öne sürerek tutucu ulusalcı tuzağın içine düştüklerini belirten Engels, aynı zamanda Polonya'nın bir kurban olmadığını, kültürel olarak üstün olan uluslardan faydalandığını ileri süren tehlikeli görüşü reddetmek için hiçbir şey yapmadıklarını iddia etti. Yukarıdaki paragrafta Marx ve Engels'in analizlerinin odak noktası uluslararası arenadır. Bir ülkenin sınırları içinde bir sınıfın diğeri tarafından sömürsü ile bir ulusun diğeri tarafından sömürsü arasında ilişki kurmalarının; ve *Komünist Manifesto*'da tanımlanan uluslar arasındaki bağımlılığın artmasının bir sonucu olarak, sosyal anlaşmazlıklar devlet ve ulus düzeyinde ele alınan konular olmaktan çıkar ve uluslararası bir nitelik kazanırlar. Uluslararası ittifakların ve sınıf muhalefetinin birlikte ele alınması toplumların bağımlılık zinciri içinde yerleri ne olursa olsun, bu sorunların küresel sorunlar olarak ele alınmasını öngörür. Engels Ağustos 1848'de yazdığı bir makalede, küresel ve yerel unsurlar arasındaki ilişkileri Polonya bağlamında incelemiştir. Makalede, Polonya'nın üç gerici Avrupa iktidarı tarafından paylaşılarak birlikte sömürülmesinin Kutsal İttifakı bir arada tutmasını sağladığını ve Merkezi ve Doğu Avrupa antifeodal hareketlerin gelişmesini engellediğini yazmaktadır. Ayrıca Avusturya ve Prusya'nın Rusya ile kutsal ittifaklarının altında her iki ülkede de mevcut olan liberal burjuvazi karşısında mutlak idarenin desteklenmesi ihtiyacının yattığını belirtir. Buradan çıkarılacak sonuç, Polonya'nın esaretinin yalnızca ezilenleri değil, aynı zamanda ezen ulusların toplumsal gelişmelerini de olumsuz bir şekilde etkilemesidir. Bu nedenle uluslararası karşılıklılık ilkesi yalnızca ulusların ancak eşit ilişkiler kurdukları zaman özgür olacakları, uluslararası anlaşmazlıkların azalacağı ya da yok olacağı bağlamında düşünülemez. Uluslararası sömürünün, sömürüyü gerçekleştiren ülkelerin gelişmelerini de olumsuz etkilediğini -örneğin küreselleşmenin etkileri- bilmek gerekir. Bu ilkeyi Kürdistan'ın sömürülmesi bağlamında yorumlarsak, bu sömürünün sürdürülmesinin İran, Irak, Suriye ve Türkiye'de askeri Bonapartist yapılanmayı ve emperyalist iktidarlara bağımlılığı gerekli kıldığı ve bu ülkelerdeki gerici rejimlerin dayanak noktasını oluşturduğu gerçeği ile karşılaşırız. Marx ve Engels, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesini kendi başına bir hak olarak ele alıp savunmazlar. Bunun çeşitli nedenleri vardır: Homojen bir yapıya sahip olmayan topraklarda ulusal gruplardan birinin kendi kaderini tayin hakkı bayrağı altında devlet kurma girişimlerinin ulusal felaketlerle sonuçlanacağını öngörmeleri bunlardan biridir. Ulusal hareketleri, uluslararası ilişkilerden, sosyal ve politik faktörlerden, karakterlerinden ve eylemlerinin sonuçlarından bağımsız olarak ele almamaları bir ulusun egemenlik hakkını her şart ve koşul altında savunmalarını engeller. Bu konudaki tutumlarını anlamak için yazının ilerleyen bölümlerinde değerlendireceğimiz demokratik sosyal reform ve sürdürülebilirlik kriterlerini de anlamak gerekir.

Son olarak, Marx ve Engels'in tartışmalı politik tespitleri ve hatalarına değinelim: Rus Çarlığı ve Avusturya Habsburg hanedanını Avrupa'da gericiliğin kalesi ya da Batı "burjuvazisinin jandarması" olarak tanımladılar. Polonya'yı işgal altında tutan Çarlık Rusyası'nın 1849'da Macaristan'da başlayan demokratik devrimi ezmesi ve Avusturya ile birlikte Almanya ve İtalya'nın iç işlerine karışarak bu

ulusların ulusal birliklerini engelleme teşebbüslerinin yanı sıra, her iki despotik iktidarın yıkılmasının Avrupa'da devrimci bir dalgaya eşlik edeceğine inanırlar. Bu nedenden dolayı, Rus Çarlığını güçlendireceği kanısına vardıkları Çekler, Hırvatlar ve Slovenyalıların ulusal hareketlerine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına karşı çıkmışlardır. Özellikle dönemin imparatorluklarından kaynaklanan (Çarlık Rusyası'nda Rus milliyetçiliği gibi) yukarıdan aşağıya, otoriter, etnik temele dayanan milliyetçi akımlara hiç sempati duymadılar.⁹ Marx, Güney Slavlarının ulusal hareketleri konusunda daha tedbirli davranırken, Engels'in bugün dahi tartışmalı olan bazı belirlemeleri ulusal sorun meselesine gelince bazı önyargılardan kurtulmanın ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Örneğin, Engels'in, Hegel'den kaynaklanan "tarihi uluslar" ve "tarihi olmayan uluslar" kategorilerini kullanarak bir dizi ulusun yok olacağını öngörmesi ve Slavlar hakkındaki bazı belirlemeleri, Marksist metodun uygulanmasının sonuçları değildir. Nitekim, Engels 1848-49 ertesinde vardığı yanlış sonuçları bir daha dile getirmeyerek 1857 yılında farklı görüşler formüle eder. Örneğin, 1948-49'da Fransa'nın Cezayir'i, ABD'nin de Meksika'yı işgalini alkışlarken,¹⁰ 1857'de Fransa'nın Cezayir'e karşı sürdürdüğü "barbarca savaşı" kınar ve Fransızlara karşı savaşan "bağımsızlığa her şeyden fazla değer veren" ve "yabancıların egemenliğinde yaşama nefretinin yaşamın kendisinden daha değerli bir ilke" olarak gören Arapları ve aşiretleri alkışlar.¹¹ Marx ve Engels, sık sık medeniyet ve barbarlık arasındaki ilişkiyi ele alarak, Avrupalıların teknolojik ve bilimsel açılardan ileri olmalarının diğer halklardan üstün oldukları anlamına gelmediğini söylemişler sömürge halkların karşılaştığı "bilimsel barbarlığı" (dipnot C) kınamışlardır.¹²

Marx ve Engels'in ulusal sorun konusundaki yaklaşımlarını anlamak için somut örneklerle bakalım.

Birinci Enternasyonal

1864'teki ilk kongresinden kapanışına kadar Uluslararası İşçi Birliği-Birinci Enternasyonal (BE) işçi sınıfı ve emekçileri ilgilendiren hemen her konuda çalışmalar yapmaya, politikalar belirlemeye ve kitleleri ortak çıkarları doğrultusunda harekete geçirmeye çalıştı. BE *Emeğin kurtuluşu, yerel ya da ulusal değil sosyal bir problemdir... üye bütün kuruluşlar ve kişiler gerçeklik, adalet ve etiği, birbirlerine karşı ve renk, inanç ve ulus ayrımı olmaksızın bütün insanlığa karşı davranışlarının temeli olarak kabul edecektir.*¹³

şartını koşarken demokratik hükümet, politik toplum ve ulusların birbirlerine karşı uygarca davranmalarını esas alıyordu.

BE'in kuruluşuna kaynaklık eden ise 1863'te meydana gelen Polonya ayaklanması sonrasında Fransız ve İngiliz işçi hareketlerinin birbirleriyle temasa geçerek bu konuyu tartışmaya başlamaları oldu. Nitekim, ilk kuruluş kongresinde de Polonya sorunu tartışıldı. Marx, *Uluslararası İşçi Birliği'nin Kuruluş Çağrısı*'nda,

Avrupa'nın üst sınıflarının, Kafkaslar'daki dağ kalelerinin Rusya'ya yem oluşunu ve yiğit Polonya'nın Rusya tarafından katledilişini utanmazca onaylayışları alaycı sempatiyle ya da aptalca bir kayıtsızlıkla karşılamaları; başı St. Petersburg'da olan ve Avrupa'nın her kabinesinde parmağı olan bu barbar gücün muazzam ve karşı konulmayan saldırıları, çalışan sınıflara, uluslararası politikanın gizlerini belgeleme, kendi hükümetlerinin diplomatik manevralarına göz kulak olma, bunlara gerektiğinde bütün güçleriyle karşı koyma, önleyemediklerinde ise aynı anda suçlamalara girişmekte birleşme, ve uluslararası ilişkilere egemen olan kurallar kadar, tek tek kişiler arasındaki ilişkilere de egemen olması gereken basit ahlâk ve adalet yasalarını savunma görevini öğretmiştir¹⁴ derken, aynı dönemde Engels'e bir mektubunda, "1789'dan beri bütün devrimlerin yoğunluğu ve canlılığının göstergesi doğru bir şekilde, onların Polonya'ya tavırlarına bakarak ölçülebilir. Polonya onların 'dış' termometresidir" diye yazar ve Polonya'nın bağımsızlığına verdiği önemi vurgular.¹⁵ BE'de ulusalcılık konusunda iki ayrı temel görüş vardı. Bakunin ve anarşistler ulusları uzun zamandır inşa edilmiş tarihsel toplumların bir ürünü olarak gördüler; uluslar arasındaki anlaşmazlıkları devletlerin eylemleri ve yasalarıyla açıklayıp, devletlerin ortadan kaldırılarak, onların yerine "aşağıdan yukarı" federal yapıların kurulmasını önerdiler. Marx ve Engels için ise ulus politik bir olguydu; kültürel faktörlerle ilişkisi şartlara bağlı idi. Kapitalist sanayileşmenin ürünü olan uluslar hakim sınıfların çıkarları üzerinde yükselen kurumlar vasıtasıyla şekilleniyordu. Proletarya için ulusun ve enternasyonalizmin taşıdığı anlam burjuva sınıftan farklı idi. Marx, bu görüşler doğrultusunda, "her ulusun egemenlik hakkı doğrultusunda, demokratik ve sosyalist ilkeler üzerine kurulmuş bağımsız Polonya'nın kurulmasını savundu.¹⁶ Marx ve Engels, BE'in kuruluşu öncesinde de, demokratik bir cumhuriyetin kurulmasının Avrupa'daki en gerici iktidarlar olarak tanımladıkları Çarlık Rusyası ve Habsburg Hanedanı'nın ortadan kalkmasının önünü açacağı gerekçesiyle Polonya'nın bağımsızlığını savundular. Gerek Polonya gerekse de merkezi ve doğu Avrupa'da demokratik cumhuriyetler kurulması Batı Avrupa burjuvazisinin jandarması Rus Çarlığı ve Avusturya

Hapsburg Hanedanı'nın yardımlarından mahrum kalması anlamına geliyordu. Marx, Polonya'nın bağımsızlığını savunurken Alman işçilere ahlâki temelde bir çağrı yaparak, onların, Polonya'nın bağımsızlığı konusunda, Almanya'nın Polonya'yı parçalayan uluslardan biri olması nedeniyle herkesten önce adım atmak gibi özel bir görevleri olduğunu belirtti.¹⁷ Marx, Polonya'nın parçalanmasının "üç militer despotu: Rusya, Prusya ve Avusturya'yı" bir arada tuttuğunu ve Polonya'nın "yurttaşlarının Amerikan devrimcileri, İlk Fransız Cumhuriyeti, yine Fransızlarla 1830'da, Macar, Alman ve İtalyanlarla birlikte 1848'de ve 1871'de Paris Komünü'nde savaştıkları için devrimin kosmopolit askerleri olduğunu" söyledi.¹⁸

Marx ve Engels, Polonya'nın bağımsızlığını savunurken, bunu kendi içinde bir amaç, bir hak olarak ele almazlar. Marx, Polonya'nın bağımsızlığını demokratik ve sosyal temellerde bir cumhuriyet kurulması temelinde savunurken Engels, "Polonya'nın yeniden kurulmasının en az dört ulustan oluşan bir devletin kurulması anlamına geldiğini" bu nedenden dolayı, "ulusalcılık ilkesi III. Napoleon'un ve Rus Çarlığı'nın yukarıdan aşağı milliyetçilik çabalarının reddidir. III. Napoleon küçük ulusların koruyucusu olduğunu ilan ederek İtalya'ya askeri müdahalede bulunmuş, Rus Çarlığı da Slav uluslar arasında milliyetçiliği körüklemek için yoğun çalışmalar içine girmişti. Engels ve Marx ulusal mücadeleyi demokratik ve sosyal taleplerin savunusu ile birleştirerek ulusal mücadele ile sınıf mücadelesi arasındaki bağları güçlendirmeyi esas alan politikalar formüle ettiler. Özetlersek, Polonya'nın ulusal kurtuluşunu insanlığın kurtuluşu yolunda ya da devrimci mücadele içinde ileriye doğru atılmış bir adım olarak gördüler. Ancak, İrlanda örneğinde de göreceğimiz gibi, sömürge statüsü ve bunun gerek ezen gerekse de ezilen uluslar üzerindeki etkisinin değerlendirmesi de bu desteğin nedenlerinden biridir:

*Uluslararası İşçi Partisi'nin bağımsız bir Polonya ulusunun yaratılması için mücadele etmesi hiçbir şekilde bir çelişki teşkil etmez... Ancak Polonya yeniden bağımsızlığını kazandıktan sonra, yalnızca özgür bir halk olarak kendini yönetebildiği zaman, içsel gelişmesi yeniden başlayabilir ve Avrupa'nın sosyal dönüşümü içinde bağımsız bir güç olarak yer alabilir. Bir ulusun bağımsız hayatı yabancı bir istilacı tarafından bastırıldığı sürece, kaçınılmaz olarak bütün gücünü, çaba ve enerjisini dış düşmana karşı yöneltiliyor; bu yüzden, bu zaman içinde, hayatı paralize olarak kalıyor; sosyal kurtuluş için çalışamaz hale geliyor.*²⁰ I. Enternasyonal'de Polonya konusunda bir görüş birliği yaktı. Enternasyonal'in Eylül 1865'deki ilk kongresinde alınan Polonya üzerine karar delegelerin üçte biri tarafından desteklenmez.²¹ Geçirilen kararda, Rusya'nın Avrupa'daki artan etkisini kırmak için Polonya'ya her halkın kendini yönetim hakkının tanınması ve Polonya'nın sosyal ve demokratik temeller üzerinde yeniden inşası talep edilir. Birinci Enternasyonal'de Proudhoncular Enternasyonal'in Polonya meselesi ile ilgilenmesine karşı çıkarken, en önemli itiraz, delege De Paeppe'den geldi. De Paeppe, Polonya'nın bağımsızlığını kazanmasının üst ve alt düzeydeki asiller ve papazlara hizmet edeceğini, köylülüğün bir kazancı olmayacağını belirterek, Polonya meselesinin tartışılmamasını istedi. Rusya'nın etkisi meselesine gelince, bu kriterin yalnızca Rusya'ya değil Avrupa'daki tüm hükümetlere uygulanması gerektiğini vurguladı. De Paeppe'nin eleştirileri ulusal kurtuluş hareketlerinin karakterinin ve ulusal egemenlik için mücadele ile demokrasi için mücadelenin her zaman birlikte yürümediğinin tartışılmasına yol açtı. Aynı tartışma, yıllar sonra sınıf çıkarlarını öne çıkaran Rosa Luxemburg ile Lenin arasında bir kez daha yaşanmıştır. İlk Polonyalı devrimciler ulusal kurtuluş ile işçi ve köylülerin refahının birbirine bağlı olduğuna inanırken, 1880'lerde kurulan Uluslararası Sosyal Devrimci Parti'nin lideri Ludwik Warynski ve daha sonra Rosa Luxemburg sınıf sorununu öne çıkardılar. Engels, Warynski ve grubunun aldığı pozisyonu, bu grubun, "Cenevre Ruslarının kulağa radikal gelen klişelerinden etkilendiğini ve şovenizmin onları etkilemediğini ispat etmeye çalıştıklarını" belirterek reddeder ve şöyle der: *Ülkelerinin kurtuluşunu programlarının başına koymayan Polonyalı sosyalistler, bana, ilk olarak ve her şeyin üzerinde sosyalistlere karşı yasaların kalkması, basın özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü talep etmeyen Alman sosyalistleri gibi görünecektir. Savaşabilmek için önce üzerinde durabilecek bir toprağa, hava, ışık ve yere ihtiyaç vardır. Aksi takdirde gerisi boş konuşmalardır.*

İrlanda Sorunu

Birinci Enternasyonal'in Genel Konseyi, İrlanda sorununu ilk olarak 1867'de ele aldı. Marx ve Engels, Enternasyonal içinde İrlanda'da ulusal mücadelenin sözcüsü durumunda idiler. Engels'in I. Enternasyonal'de İrlanda'nın temsili hakkında söyledikleri gerek düşüncelerini gerekse de duygularını iyi bir şekilde yansıtmaktadır:

*İrlanda gibi bir örnekte, gerçek enternasyonalizmin ayrı bir ulusal örgüt temelinde olması gerekmektedir: Gerek İrlandalılar, gerekse de diğer ezilen uluslar örgüte yalnızca ezen ulusların üyeleri ile eşit olarak ve fetihe karşı protesto halinde girebilirler. Yedi yüzyıldır süren İngiliz hakimiyeti ve İrlanda'nın uğradığı baskı gerçeği hatırlandığında, bu baskı sürdükçe, İrlanda işçi sınıfına Britanya Federal Konseyi'ne tabii olmalarını istemek onlara yapılmış bir hakarettir. İrlanda'nın İngiltere karşısındaki durumu eşit olanların ilişkisi değildir, Rusya karşısında Polonya'nın durumu ile aynıdır.*²²

İrlanda sorununu zamanının en can alıcı sorunlarından biri olarak gören Marx'ın, İrlanda'nın tartışıldığı ilk toplantıların birinden sonra Engels'e yazdığı bir mektupta ifade ettiği duygular bu konuya verdiği önemi görmemizi sağlar: Marx, konuşma sırası kendisine geldiğinde, "*Konumuz olan Fenianizmin güçlü duyguları öylesine ateşlemesinden dolayı, istediğim gibi akli selim bir şekilde mevcut durumu analiz etmek yerine devrimci şimşekler savuracağım için, konuşma hakkını başka birine bıraktım*" der.²³ İrlanda sorununun çözümünü İngiliz sorununu çözecek anahtar olarak gören Marx, İrlanda'nın kurtuluşunun Avrupa devriminin de önünü açacağını düşünüyordu.

İrlanda, Marx ve Engels'in düşüncelerindeki gelişme ve değişimleri anlamamız için iyi bir örnektir. İlk başlarda İrlanda'nın sömürgecilikten kurtuluşunun İngiltere'deki devrimci mücadeleden kaynaklanacağını ve İrlanda'nın sosyalist ve çok uluslu Britanya'nın bir parçası olacağını düşünen Marx ve Engels, toplumsal devrimin "*en azından önde gelen uygar ülkelerde*" yakın bir zamanda gerçekleşeceğini düşündükleri için, sömürge sorununu da, ezilen ulusların ulusal mücadelelerinin sonucu olarak değil de, kapitalizmin metropollerinde proletaryanın kazanacağı zaferin sonucu olarak çözüleceği kanısında idiler. Ancak, daha sonradan bu görüşlerini değiştirerek, İrlanda'nın kurtuluşunu İngiltere'nin demokratikleşmesi ve sosyal devrimin gerçekleşmesinin bir ön koşulu olarak görmeye başladılar. Marx ve Engels'in düşüncelerindeki bu değişimin nedenleri bugün için de dersler çıkarabileceğimiz bir niteliğe sahiptir.

1848 devrimi sırasında Marx ve Engels, egemen ulusların ezilen sınıfları ile ezilen ulusların ulusal mücadeleleri arasındaki çıkar birliğini öne çıkardılar. Ulusal hareketin başarıya ulaşmasının koşullarından birinin her iki kesim arasında ittifak sağlanması olduğunu belirterek, her iki mücadelenin uluslararası düzeyde bir sosyal reform ve devrim mücadelesi içinde birlikteliğini gerekli gördüler. Bu türden bir anlayış ister istemez egemen sınıfların proletaryasının ezilen ulusların taleplerini kendi talepleri olarak benimsemesi anlamına geliyordu. 1848 devriminin yenilgisi ardından ulusal mücadelelerin alevlendiği dönemde Marx ve Engels, egemen sınıfların proletaryasının önlerine konulan enternasyonalist görevi üstlenip üstlenmeyeceği hakkında kuşku duymaya başladılar. 1858'de Engels'in, "*İngiliz proletaryası gerçekte artan bir şekilde burjuvalaşıyor, görüldüğü kadarı ile bütün ulusların en burjuva olanı son olarak, burjuvazinin yanı sıra bir burjuva aristokrasi ve burjuva proletyaya sahip olmayı hedefliyor.*"²⁴ ve "*İngiliz yurttaşlarının sözüm ona özgürlüklerinin temelinde sömürgeler üzerindeki baskı vardır,*"²⁵ belirlemeleri bu sorgulamayı yansıtır. Lenin'in emperyalizm tahlilinin önemli bir parçası olan işçi aristokrasisinin egemen sınıflar ile entegrasyonu ve işbirliği tespiti ile Engels'in "*burjuva İngiliz işçi sınıfı*" hakkındaki görüşleri paraleldir. Egemen ulusların proletaryası burjuvazi karşısında devrimci bir program izlemiyorsa ve enternasyonalist görevlerini yerine getirmiyorsa ulusal hareketler ile sosyal devrim arasındaki ilişkinin gözden geçirilmesi kaçınılmaz hale geliyordu. Daha önceleri ulusal kurtuluşun sosyal kurtuluşun bir sonucu olarak sağlanacağına inanan Marx ve Engels, 1860 ve 70'li yıllarda ulusal bağımsızlığın sağlanmasını sosyal reformların ve uluslararası düzeyde ilerici ittifakların sağlanmasının bir koşulu olarak görmeye başladılar. Bu değişimin en önemli örneklerinden biri İrlanda iken diğer örnekleri arasında Çin de vardır: Marx, Çin üzerine yazdığı bir makalede, "*Avrupa halkının gelecek ayaklanması, ve cumhuriyetçi özgürlük ve hükümet ekonomisi için gelecek hareket, şu an mevcut politik davalardan ziyade büyük bir ihtimalle şimdi Çin İmparatorluğu'nda -Avrupa'nın tam karşısı- olup bitenlere bağlı olacaktır*"²⁶ diyerek, Avrupa devrimi ile antisömürgeci hareketler arasında bir bağ kurmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz gibi, Marx ve Engels'in düşüncelerindeki değişimin nedeni İngiliz proletaryasının kendi burjuvazisinin yanında yer aldığını görmeleri oldu. Marx, 1870'te Siegfried Meyer ve August Vogt'a yazdığı bir mektupta Britanya'nın ilk sömürgesini sistematik bir şekilde insansızlaştırmasının bir sonucu olarak, bütün İngiliz şehirlerinde işçi sınıfının birbirine düşman iki kampa bölündüğünü belirterek, ortalama İngiliz işçisinin yaşam standardının düşmesine neden olan bir rakip olarak gördüğü İrlandalı işçiden nefret ettiğini²⁷ belirtti. Marx'ın, örneğin Londra'da yaşayan işçilerin neden Glasgow'dan gelen işçilerden değil de, İrlandalı işçilerden nefret ettiğine verdiği cevap, İngiliz işçisinin kendisini egemen sınıfın bir üyesi olarak gördüğü şeklindedir. İngiliz işçi sınıfı bu şekilde davranarak, "*İrlanda'ya karşı kendisini ülkesinin aristokratların ve burjuvazisinin elinde bir araç haline getiriyor ve böylece, kendi üzerindeki hakimiyetin güçlenmesini sağlıyor*" dedi. Bu gözlemlerin bir sonucu olarak, İrlanda'nın bağımsızlığını kazanması gerektiğini vurgulamaya başladılar.

Marx, 1867'de Engels'e yazdığı bir mektupda, "*Eskiden İrlanda'nın İngiltere'den ayrılmasının imkansız olduğunu düşünüyordum. Şimdi ise, ayrılık sonrası bir federasyon ihtimaline rağmen bunun kaçınılmaz olduğu fikrindeyim.*"²⁸ demektedir. 1869'da Avrupa devrimi bağlamında İngiltere ve İrlanda arasındaki birlik konusunu değerlendirirken birliğin bozulması için ilk adımı atması gereken tarafın İngilizler olduğunu ve böylece iki ülke arasında "*özgür federal bir ilişki*" kurulabileceğini vurgulayan Marx²⁹, iki hafta sonra Engels'e yazdığı diğer bir mektupta İrlanda'nın bağımsızlığı konusunda daha açık bir tavır alır:

Uzun bir zaman İrlanda (sömürgeci) yönetiminin İngiliz işçi sınıfının mücadelesi tarafından yıkılacağını düşündüm... Derinlemesine bir inceleme tersini düşünmeme neden oldu. İngiliz işçi sınıfı İrlanda'dan ayrılmadan hiç bir şey başaramayacaktır."³⁰

Marx'ın görüşlerindeki radikal değişimin nedeninin İrlanda sorununun İngiliz işçi sınıfının bilinçlenmesi ve mücadelesi üzerinde oynadığı olumsuz rol olduğunu gördük; diğer neden ise İrlanda'da sınıf ilişkilerini analiz ederek, iç ve dış baskı, sömürgeci baskı ile sınıfsal baskı ve sömürü biçimleri arasında bir ilişki kurmasıdır:

Burada kurtuluşun ilk koşulu -İngiliz mülk sahibi oligarşinin devrilmesi-gerçekleşmeyecek bir ihtimal olarak kalıyor, çünkü İrlanda'daki yerleşik ileri karakollarına sıkı bir şekilde sahip çıktıkları sürece buradaki kaleleri yıkılamayacaktır. Ancak, kaderleri İrlanda halkının kendi ellerine bırakıldığı zaman, kendilerinin kanun yapıcısı ve yöneticisi haline geldikleri zaman, orada mülk sahibi aristokrasinin (geniş oranda İngiliz mülk sahipleridir) ortadan kaldırılması, buradan çok daha kolay olacaktır, çünkü İrlanda'da bu yalnızca basit bir ekonomik sorun değil aynı zamanda ulusal bir sorundur, orada mülk sahipleri burada olduğu gibi geleneksel otoriteler ve ulusun temsilcileri değil, ölesiyne nefret edilen baskıcılardır.³¹

İrlanda örneğinde de gördüğümüz gibi, ulusal bağımsızlığı, her zaman ve her yerde uygulanması gereken soyut bir hak olarak ele almayan Marx ve Engels, bağımsızlığı, ulusun yaşam koşullarında bir iyileşmeyi sağlaması (sömürgeci baskının ve antidemokratik yapının ortadan kaldırılması) ve çözüm bekleyen eski ulusal uzlaşmazlıklarının çözümünü mümkün kılması durumunda savunulması gereken bir ilke olarak ele aldılar. Marx ve Engels İrlanda'nın bağımsızlığı noktasına gerek ezen ve ezilen ulusların kendi içlerindeki, gerekse de her iki ulus arasındaki sınıf ilişkilerini ve devrimci dinamikleri değerlendirerek vardılar.

Marx ve Engels'in İrlanda'nın bağımsızlığı konusundaki görüşleri pratikte, İrlanda ulusal mücadelesi içinde işçi sınıfı ve köylülüğün, diğer bir deyişle, ezilen sınıfların temsilcisi olan partilerin ve güçlerin desteklenmesi anlamına geldi. Marx ve Engels'in bu dönemdeki yazılarına baktığımız zaman, İrlanda'nın bağımsızlığını İngiliz Krallığı'na karşı savunurken İrlanda egemen sınıflarını ve milliyetçilerini eleştirmekten kaçınmadıklarını görürüz. Engels, Marx'a yazdığı bir mektupta, İngiliz yönetimini sömürüye dayanan bir sistemle değiştirmeyi hedefleyen yerli egemenlerin, sosyal sorunu ulusal sorundan ayırdıklarını ve İrlandalı işçi ve köylülerin uluslararası işçi hareketi ile ilişki kurmasını istemediklerini belirterek, "Bu eşraf için, bütün işçi hareketi tümüyle bir sapkınlıktır ve İrlandalı köylüler hiç bir şekilde sosyalist işçilerin Avrupa'daki tek müttefikleri olduğunu bilmemelidirler"³² diye yazar. Öte yandan Marx, İrlanda da sosyal devrimin toprak sorunundan başlaması gerektiğini savunarak, kırsal kesimde ve halk içinde geniş bir desteğe sahip olan Fenian hareketin yalnızca İngilizler tarafından topraklara el konulmasına karşı çıktığını, buna karşılık kapsamlı bir reform programına ihtiyaç olduğunu, İngiliz sömürgeciliğinin yarattığı eşitsizliklerin ancak bu şekilde düzeltilebileceğini belirtti.³³

Marx'ın önemle üzerinde durduğu diğer bir konu da, İrlandalı milliyetçilerin İngiliz işçi sınıfını kazanmak doğrultusunda hareket etmeleri idi. Şiddete dayalı yöntemlerin İrlandalıları ihtiyaç duydukları dış destekten mahrum bırakacağını ve ileriki yıllarda İngiliz işçi sınıfı ile yapılacak bir ittifak ihtimalini tahrip edebileceğini düşünen Marx, 1867'de Fenianlar hapisteki bazı üyelerini kaçırmak için Londra hapishanesine karşı bombalı saldırı düzenledikleri zaman, bunun aptalca bir eylem olduğunu, İrlanda'daki mücadeleye sempati duyan Londralı kitleleri hükümetin kollarına itileceğini vurguladı.³⁴ Engels ve Marx, İrlanda'nın bağımsızlığını I. Enternasyonal'de savunurken, İrlandalı cumhuriyetçi tutukluların bırakılması için kampanyalara aktif bir şekilde katılırlar. İrlandalı tutukluların koşullarının düzeltilmesi için yaptıkları çalışmalarla önemli katkılarda bulunurlar. Marx'ın kızlarından Jenny, Fransız gazetesi *Marseillaise*'de J.Williams adıyla yazdığı yazılarda İrlandalı tutukluların gördüğü barbarca muameleyi teşhir etti. Engels, bu makalelerin yayınlanmasından birkaç hafta sonra çok sayıda mahkumun bırakıldığını yazar. Marx'ın diğer kızı Eleanor (Tussy) Marx Aveling, kardeşi Laura'ya yazdığı bir mektupta Fenianlar içinde "lider" konumunda olduğunu söyler. Daha sonraki yıllarda Eleanor ve kocası Edward Aveling, 1896'da Jamez Connolly tarafından kurulan İrlanda Sosyalist Cumhuriyetçi Parti'ye kuruluşunda mali yardım sağlayarak ilk destekleyicileri arasında yer alırlar. Engels'in 2009'da yayınlanan biyografisinde tarihçi T.Hunt Engels'in muhtemelen kaçak İrlandalı politik mahkumları evinde sakladığını yazmaktadır.

Marx ve Engels'in İrlanda ve Polonyalıların ulusal mücadelelerini desteklerken, her iki ulus içindeki burjuva ve feodal kesimleri desteklememeleri ve bu mücadelelerin gerçekten ulusalçı olması için burjuvazinin saf dışı bırakılması gerektiği şeklindeki görüşleri birçok örnekte defalarca doğrulandı. Burjuvazi birçok örnekte dünya kapitalizmi içinde kendisine bir yer edinmek için bağımsızlık mücadelesini bir bağımlılık öyküsüne çevirdi. Marx ve Engels'in ulusal soruna sınıfa karşı sınıf ve dünya devrimi perspektifinden bakışları ile sürekli devrim perspektifimiz aynı politik görevlere dikkat çeker: Görevimiz, gerek ezen gerekse de ezilen ülkelerde işçi sınıfının devrimci mücadeleye önderlik etmesini sağlamaktır. Sorun bu şekilde konduğu zaman enternasyonalizm,

ezilen ulus devrimcilerinin ve milliyetçilerinin savunusu ve desteklenmesi bağlamından çıkarak, devrimci Marksistlerin bizzat kendilerinin ulusal mücadele içinde ezilenlerin yanında yer alarak kendi burjuvazilerine karşı savaşmaları anlamına gelir.

Ulusalçılık ve Sosyal Reform

Bu yazının ikinci bölümünde uluslar arasında karşılıklı ilişkiler ilkesini tartışırken, Marx ve Engels'in baskının her türlü biçimine karşı çıkarken, ezen ulusların işçi sınıfları ve demokratlarına özel bir sorumluluk yüklediklerini vurguladık. Ancak, ulusal hareketleri değerlendirirken uygulanan kriterler baskı ve zulme karşı çıkma kuralı ile sınırlı değildir. Kendine ait bir devlet kurması gerektiğine inanan her ulusu desteklemek mümkün olmadığı gibi, devlet kurma serüvenleri soykırım ve etnik temizlemeye yol açan ve başka uluslara karşı baskı uygulayan milliyetçi akımların desteklenmeyeceği de açıktır. Marx ve Engels, ezen ulus devrimcilerine özel bir sorumluluk yüklerken aynı zamanda ezilen ulusun temsilcilerine de sorumluluklar yükledi: Sosyal ve demokratik reformlar konusunda adım atmaları ezilen ulusların önüne bir görev ve onları desteklemenin koşullarından biri olarak kondu. Marx, 1846'da yazdığı bir yazıda, desteklerine sahip olması için ulusal hareketin kelimenin demokratik anlamında gerçekten de ulusal olması gerektiğini yazdı. Bunun anlamı ulusal hareketin toplumun geniş kesimlerinin çıkarlarını dikkate alarak sosyal koşulları düzeltmeyi ve politik katılımın sınırlarını genişletmesi gerektiği idi. Örneğin Marx, 1846 Krakow ayaklanması sırasında, ulusalçıları politik reformları savunmaları nedeniyle selamlayarak sosyal ve ekonomik programlarının feodalizmden kopuş anlamına geldiğini yazdı.³⁵

Marx ve Engels'in sosyal reformlar konusundaki ısrarının bir nedeni ulusal sorun ile sosyal sorunu birlikte ele almalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Marx, *"Polonya'da hiç kimse politik sorunun sosyal soruna bağlı olduğunu reddedemez. Hiç bir zaman birini diğerinden ayırmak mümkün değildir"* der.³⁶ Marx, aynı konuşmasında, İrlanda'da milliyetçi akımlar arasında ayırım yaparak, "dar ulusalçılar" yalnızca yabancı egemenliğinden kurtulmayı esas alırken, ulusalçıların ulusal özgürlük sorunu ile kapsamlı sosyal reformları birleştirdiklerini belirtir. Politik ve sosyal reformlar konusunda ısrarının diğer bir nedeni de bağımsızlık sonrası ulusal hareketin geçmişi unutarak yeniden bağımlılık ilişkileri içine girmesidir. Engels, Polonya'nın sosyal reformlar izlemesizin bağımsızlık yolunu izlemesi olasılığını değerlendirdiği yazılarında,³⁷ demokratik reformlar gerçekleşmediği takdirde, doğacak iç çatışmaların ulusal devletin sınırları içerisinde kalamayacağını, iç sorunların uluslararası sorunlar haline dönüşeceğini ve parçalanmanın önüne geçmek isteyen küçük devletlerin güçlü devletler ile ittifak arayışları içine gireceklerini, Polonya'da bağımsızlığa demokratik reformlar eşlik etmediği takdirde eski baskıcı iktidarların davet edilsinler ya da edilmesinler müdahalelerde bulunmalarına yol açılacağını öngördü. Buna karşılık reformcu bir ulusal hareket kendi sınırları içinde desteğe sahip olacağı ve kendisi ile aynı konumda hükümetlerle işbirliği ve eski sömürgeci devletin içindeki muhalefet güçleriyle işbirliği ile de sözünü ettiği tehlikeli gelişmelerden kaçınabilirdi. Engels, buradan hareketle, sosyal ve politik reformları gerçekleştirmeyerek bağımlılığın yolunu seçen ulusalçı akımların demokratik desteği hak etmediği sonucuna varır. Ulusalçılar yalnızca yabancı egemenliğine karşı mücadele etmekle kalmamalı, aynı zamanda bu ilişkilerin kaynaklandığı sosyal ve uluslararası ilişkileri yeniden inşa yolunu seçmelidirler. Burada kavranması gereken ana nokta, bir yandan ulusal egemenliğin sağlanmasının ezen ve ezilen ulus açısından gerekliliği ve faydaları vurgulanırken, ulusal egemenliğin baskıcı, emekçilere karşı sosyal ilişkilerin inşasına yol açtığı durumlarda da bu ilişkilerin sorgulanması şeklindedir.

Sürdürülebilirlik Kriteri

Marx ve Engels'in sosyal ve demokratik reformlar konusundaki ısrarlarını yalnızca emekçi sınıflarının çıkarlarının korunması ya da demokratik devrimin tamamlanmasıyla sınırlandırmak yanlıştır. Engels'in Polonya'da sosyal reformları esas almayan bir milliyetçiliğin hakim olması durumunda dikkat çektiği muhtemel gelişmeler içinde uluslararası düzeyde farklı ilişkiler kurulması, diğer bir deyişle mevcut uluslararası ilişki biçimlerinin aşılması da tartışılır. Ulusları ulusların karşısına çıkaran burjuva anlayışın aşılmasının önemli bir koşulu politikanın kitlelerin aktif olarak katıldığı bir süreç olarak ele alınmasıdır. Marx ve Engels burjuva düşünürlerden farklı olarak ezilenlerin kitle mücadelelerini esas alarak çözümler üretmişlerdir. Herşeyden önce devrimciler olarak mevcut kapitalist devletler arası ilişkilerin yerini uluslar arasında eşit ilişkilerin alacağı, bir ulusun diğerini özgürlüğünün önünde engel olarak görmediği bir dünyanın kurulmasının mümkün ve gerekli olduğunu gördüler. Bu nedenle, sosyal devrim ve uluslararası karşılıklı ilkelerini, somut ilişkiler ve olasılıklar ile birlikte değerlendirme yolunu seçtiler. Türkçe'ye olabilirlik ya da sürdürülebilirlik olarak da çevirebileceğimiz bu kriter ulusal bir hareketin önündeki sonuçların ve olasılıkların değerlendirilmesine dayanır. Sürdürülebilirlik-olabilirlik kriteri ulusal sınırları çizmenin ve ulusal birliğin sağlanmasının mümkün olmasını öngörür. Olabilirliğin Engels için anlamı, yabancı egemenliğinden korunmayı sağlayacak olan sınırların çizilmesinin mümkün olması ve nüfusun önemli ölçüde, demokratik reformların gelişmesinin tehlikeye atılmasına yol açacak olan ulusal bölünmelere sahip olmaması idi. Bu anlamda Engels, bağımsız bir Polonya devletinin kurulmasını

"devrimin patlak vermesinden bu yana Doğu Avrupa'da en kolay çözümü olan politik problem olarak" tanımlarken; "Karpattar'ın güneyinde birarada yaşayan değişik ulusların bağımsızlık için mücadeleleri çok daha kompleks ve çok daha fazla kan dökülmesine, karışıklığa ve iç savaşa yol açacaktır" der.³⁸ Engels ayrıca, Balkanlar'da var olan değişik ulusların hiçbir zaman sona ermeyen diğer ulusları hakimiyet altına alma güdülerini karşısında ekonomik ve demokratik reformların önemini vurgular. Buradan çıkarılacak ders, bağımlılıkların ve savaşların yeniden üretimi, halklar arasında yeni uzlaşmazlıkların ve düşmanlıkların yer alması, diğer bir deyişle mevcut kapitalist sistemin yeni felaketlere yol açarak sürmesi olasılığını bir kenara bırakarak ulusal hareketleri desteklemenin mümkün olmadığıdır. Engels ve Marx'ın yaşadığı dönemde dünyanın birçok bölgesinin bugün olduğundan çok daha fazla çok kültürlü bir yapıya sahip olduğu ve birden fazla ulusun aynı toprakları paylaştığı göz önüne alınırsa, milliyetçi programları gereğince, kurtarılmasını vaat ettikleri yurttaşlarını ezen ve başka ulusların varlık ve güvenliklerini tehlikeye atan milliyetçi akımlara koşulsuz destek verilmesi söz konusu olamazdı. Sürdürülebilirlik bu anlayışın bir ürünüdür.

Bu kritere Kemalizm tartışmaları kapsamında bakarsak, yukarıdan aşağı bir milliyetçiliğin hem devamı hem de temsilcisi olan Kemalistlerin ulusal kurtuluş söylemleriyle "kurtarmaya" giriştikleri toprakların hali hazırda başka ulusların da toprakları olduğu için desteklenmemesi gerektiğini görürüz. Sürdürülebilirlik kriteri altında, Kemal önderliğindeki Türk milliyetçilerinin ne ülkenin sınırlarını çizmesi ne de diğer ulusal gruplarla çatışmayı engellemesi mümkündür. Türk milliyetçiliğinin zaferi diğer ulusal grupların topraklarından atılması, yok edilmesi ya da zorla asimile politikalarına tabii tutulması sonucunu verecek idi. Engels'in öne sürdüğü gibi demokratik reformlar ve bölgesel ve uluslararası ittifaklar temelinde sorunun çözülmesi esas alınsa idi, federasyon ya da ayrı demokratik devletlerin doğacağı ve böylece, günümüze kadar uzanan ulusal anlaşmazlıkların temelinde ortadan kalkacağını görmek için kahin olmak gerekmemektedir. TC, ilanının ertesi günü bağımlılık ilişkilerini esas alarak, baskıya dayalı devleti sağlamlaştırmanın bir gereği olarak Ortadoğu'da emperyalizmin müttefikliğini üstlenmekte gecikmemiştir. Sosyal ve demokratik reformlarla karşılaştırılmayacak olan dönemin "şapka ve alfabe devrimleri" gibi sözde reformlar ise demokratikleşmenin değil de diktatörlüğün simgeleridirler.

İkinci Enternasyonal

II. Enternasyonal'de (1889-1914) ulusal sorunun ele alınması başlı başına bir çalışma konusudur. II. Enternasyonal'de Marx ve Engels'ten farklı olarak ulusalcılık başlı başına gündemin ön sıralarında yer alan bir maddedir. Bunun nedeni ulusalcılığın eşlik ettiği yeni politik gelişmelerdir. Çek asıllı Karl Kautsky ile Avusturyalı Otto Bauer'in tartışmalarının arka planında, Avrupa'dan Asya'ya uzanan bir coğrafyada süren ulusal mücadeleler vardır. Avusturya'nın Slav ulusları arasında milliyetçi talepler giderek artarken, dönemin çok uluslu imparatorlukları antisömürgeci mücadeleler karşısında ulusal soruna çözüm arayışları içindedir.

II. Enternasyonal'in (İE) kitle partileri ve küçük partiler ulusal sorun konusunda homojen görüşlere sahip değildirler. Lenin, Rosa Luxemburg ve Otto Bauer üç değişik teorik pozisyonu temsil eder. Taraflar arasındaki görüş ayrılıklarına geçmeden önce İE'nin, 1896 Londra, 1904 Amsterdam ve 1912 Basel Kongreleri'nde ulusların kendi kaderini tayin hakkının savunusunu karar aldığını not edelim:

*Kongre, bütün ulusların kısıtlanmayan kendi kaderini tayin hakkını savunduğunu ilan eder ve askeri, ulusal ve diğer mutlakiyetlerin boyunduruğu altındaki her ülkenin işçilerine desteklerini iletir.*³⁹

Kautsky, Lenin, Rosa Luxemburg ve Otto Bauer arasındaki tartışmaları değerlendirirken, bu yazarların tezlerinin her zaman birbirine karşı olmadığını ya da doğru olan bir pozisyonun hata ve çelişkilerden maruz olmadığını belirtmekte yarar vardır. Özellikle ulusların kendi kaderini tayin hakkı gibi politik talepler konusunda yargıda bulunmak zor değil; ancak ulusların gelişimi ve tanımı, ulusal kültür ve asimilasyon, yönetim biçimleri ve hangi ulusal hareketlerin desteklenmesi gerektiği gibi bir dizi teorik konuda önyargılara sahip olmadan, tartışmanın taraflarının her birinin ulusal sorun konusundaki tezlerini geliştirirken uluslararası sosyalist mücadele ve dünya devrimi perspektifinden yaklaştıklarını ve tartışmaların İE'nin çok uluslu yapısı içinde gerçekleştiğini anlamak gerekir. Ayrıca, Lenin'den Luxemburg'a uzanan bir dizi tartışmanın arka planında, çok uluslu toplumlarda küçük ulusların ezilip yok edilme ile karşı karşıya olmaları ve etnik ulusalcı akımların sosyalist akımların önünde bir sorun olarak bulunduğunu unutmamak gerekir. O dönemin özelliklerinin bir sonucu olarak bir yandan ulus kültürel bir varlık olarak ele alınırken, diğer yandan da kapitalizm ile ulusların doğuşu arasındaki ilişki incelenmektedir.

Otto Bauer: Kültürel Otonomi

Otto Bauer, ulusların değişik kültürlere sahip topluluklar olduğunu, aynı kültüre sahip kişilerin, aynı olgu ve deneyimleri diğer uluslardan daha farklı olarak yaşayacağını, aynı dili konuşan grupların

(Danimarka ve Norveç, Sırp ve Hırvat örnekleri) değişik kültürlerle sahip oldukları için ayrı uluslar olarak kalacaklarını yazdı. Bauer, "proleterya kozmopolitliği"ni sert bir şekilde eleştirerek, sosyalistlerin ulusu önemli bir sosyal ve tarihsel kategori olarak görmesi gerektiğini ve ancak sosyalizm altında ulusal kültürün tam olarak gelişebileceğini, kültürel ulusalcılığın tanınmasının büyük devletlerin parçalanmasının önüne geçebileceğini öne sürdü.⁴⁰ Kısmen Bauer'in fikirlerini esas alan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sosyalistleri, her ulusal grubun özellikle eğitim ve kültür konularında otonomiye sahip olmasını öngören bir plan (Brünn ilkeleri, 1899) geliştirdiler. Bu plan altında hiçbir ulusun dili resmi devlet dili olmak gibi imtiyazlara sahip olmayacaktı.

Otto Bauer'in ulus konusuna yaklaşımı Kautsky, Lenin ve Luxemburg'dan farklı idi. Bauer toprak, dil ve gelenekler gibi ulusu tanımlayan karakteristik özellikleri yetersiz görerek ulusun kişiliği ve bilincinin oluşmasını, diğer bir deyişle tarihsel ve psikolojik faktörleri esas alır. Bauer'in ulus tanımlaması içinde toplum ve ulusal karakter tanımları öne çıkar. Toplumdan kasıt, "bireyleri dışarıdan birbirine bağlayan bir güç değil, fakat onları içerden birbirine bağlayan bir yapı" idi. Söz konusu olan statik, üyelerinin aynı kaderi paylaştığı bir toplum değil, iletişim ve etkileşim yoluyla aynı kaderin paylaşımıdır. Sosyal ve biyolojik faktörler ulusun ortak özellikleri olarak tanımlanırken, ulusal kimlik ortak bir dil ve karşılıklı etkileşim yoluyla sürekli olarak oluşuyordu. Ulusal karakter tarihsel ve dinamik idi. Biyolojik faktörler ulusun üyelerinin yer değiştirmesi ve coğrafi yapı gibi faktörler nedeniyle ulusal karakterin oluşumunu garanti altına almaktan uzak iken, kültürel toplulukların ulusların karakterinin oluşmasında önemli bir etkisi vardı. Almanya örneğinde, yerel farklılıklar burjuva kültürün doğuşuna kadar yoğunlaşarak artmıştı. Kapitalist üretim ilişkilerinin uluslararası yayılmasına paralel olarak, ulusal kültürlerin bir yandan kaynaştığı bir yandan da ayrıştığı ikili bir süreç sonucunda modern Alman ulusunun doğduğunu öne sürdü.⁴¹

Bauer ulusu değişmeyen ve sosyal hayatın belirleyicisi olan bir öge olarak gören ulusalcı materyalizm ve ulusalcı tinselliği eleştirdi. Ulusalcı materyalistler için ulus aynı soydan gelenlerin oluşturduğu bir topluluk, ikinci grup için ise gizemli bir varlık idi. Ulusal karakter kolektif ve bireysel davranışları açıklıyor ve politikaları şekillendiren süreci belirliyordu. Bauer, bu pozisyonları, "ulusal karakterin fetişleştirilmesi" olarak tanımlayıp reddetti. Bauer'e göre, ulusal karakterin fetişleştirilmesi sosyal ilişkilerin sonuçlarının sosyal ilişkiler yerine geçirilmesi demekti. Ulusal karakterin günlük hayatı ve tarihi, aynı ulustan kişilerin eylem, düşünce ve duygularını belirlediği varsayıyordu. Ancak, gerçekte, kişiliği belirleyen karşılıklı olarak etkileşim içinde bulunan öğelerin yarattığı çok yüzlü bir karaktere sahipti. Bu nedenle kişiliği belirleyen unsurlar içinde ulus tek belirleyici faktör değil, diğer faktörlerle etkileşim halinde olan belirleyici faktörlerden biri idi.⁴²

Bauer'in tezlerini anlamak için, onun Engels'in devlet kurmamış olan ulusları ve özellikle de Güney Slavlarını, tarihi olmayan topluluklar olarak tanımlamasına olan itirazına bakalım: Bauer, "tarihi olmayan uluslar" kavramını, Engels bu grupları bulduğu gibi ele aldığı ve soyut kategoriler haline dönüştürdüğü için eleştirir. Bauer'e göre, Engels, bu ulusların geçmişlerini kapalı bir kitap gibi değerlendirerek, onların bir gelecekleri olmadığı sonucuna vardığı için daha sonraki tarihsel gelişmeleri açıklayamıyordu. Almanlar, Macarlar ve Türkler tarafından yönetilen Güney Slavları feodal çağı, ulusal kültürün taşıyıcısı olan Slav kökenli bir feodal lordlar sınıfına sahip olmadan geçirmişti. Köylülük, yalnızca yerel topluluklar kurmuş, ulusal düzeyde örgütlenememişti. Köyler arasındaki tek bağ atalarından devir aldıkları kültür idi. Kendi hâkim sınıflarına sahip olan ulusların tersine bu gruplar desteğe sahip ulusal kültürün yarattığı ürünlerden mahrum kaldılar. Bu nedenle, Bauer, "tarihi olmayan uluslar" kategorisini feodal dönemle sınırladı, bu tanımın kullanımı, bu ulusların bir tarihi ya da devlet kuracak kapasitelerinin olmadığı anlamına gelmiyordu. Kapitalizmin gelişmesi ile birlikte var oluş mücadelesinin koşulları da değişti. Kapitalizm eski ilişkileri yıkar, yeni sınıf ilişkileri yaratırken, köylü topluluklarını birleştirdi. Kitlelerin feodalizmin bağlarından kurtularak ulusal kültürün yaratıldığı sürece katılmaları sonucu yeni ulusalcı hareketler tarih sahnesinde yerlerini aldılar. Kapitalizm köylülüğün serflik ilişkilerinden kurtulmasını, küçük burjuvazinin aktif bir rol oynamasını, burjuvazi ve proletaryanın doğumunu sağlarken, bürokrasi gibi yeni yapılar da yarattı. Sermaye birikim sürecinin bir sonucu olarak sosyal ve politik yaşamın biçimleri değişerek daha kapsamlı biçimler aldı. Eğitimin yaygınlaşması ve iletişim olanaklarının artması kültürel ürünleri kitlelere getirdi, askerlik hizmeti, oy hakkı, ve şehirlere göç ulusal toplulukların birleşmesini getirirken farklılıklarını da artırdı. Bauer, bu toplulukların geçmişte kültürel ürünlere sahip olduklarını, ancak yabancı bir yönetici sınıfın boyunduruğu altında yaşadıkları için ulus olmanın bilincini geliştirmediklerini öne sürdü. Kapitalizmin gelişimi ile birlikte ulusal bilincin uyanışı söz konusu idi.⁴³

Birbiri ile rekabet halinde olan yeni ulusal hareketlerin çatışmalarının ulusal felaketlere yol açacağını farkında olan Bauer, ulus ile devleti birbirinden ayırma yolunu seçti. Bauer, her ulusu, büyük federal bir devletin içinde kişilerin gönüllü olarak birleştiği topluluklar olarak tanımladı. Ulusların yaşadığı topraklara değil de dahil oldukları kültürel topluluklara öncelik verilerek değişik ulusların bir arada yaşaması amaçlandı. Bauer'e göre, yetişkinliğe ulaşan her vatandaş hangi ulustan olduğunu kayıt ettirerek kendi ulusal grubunun yarattığı kurumlara katılacak, kendi dilinde eğitim görecektir ve kendi dilinde mahkemelere çikabilecek idi.

Troçki, Bauer'ın programını, sosyal uzlaşmazlıklar tarafından kargaşalıklar içinde bulunan bir toplumda kültürü, toprak ve ekonomiden ayırmaya teşebbüs etmesi nedeniyle suni ve ütopyacı olarak nitelerken, aynı devlette yaşayan işçileri birbirinden ayrılmaya zorlayarak onların sınıf olarak güçlerini düşürdüğü için gerici olarak niteler. Üko Lenin'den Troçki'ye uzanan Bauer eleştirilerindeki haklılık payını görmemek mümkün değildir. Ancak, Bauer'ın tezlerini yeniden ele alıp incelediğimiz zaman özellikle birden fazla ulusun yaşadığı topraklarda ulusal sorunun çözümü ile ilgili önemli sorunları tartışmaya açtığını görüyoruz. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu süreçte yaşanan ve sonuçları günümüze kadar uzanan ulusal trajediler Bauer'ın ele aldığı konuların önemini gösterir.

Karl Kautsky

1880'lerin sonlarından başlayarak, Karl Kautsky'nin Bauer'ı eleştirmek amacıyla gerçekleştirdiği analizler Lenin için bir çıkış noktasını temsil eder. Stalin'in teorik değere sahip tek kitabı olarak görülen *Marksizm ve Ulusal Sorun* (1913) Bauer'ın eleştirisi üzerine kuruludur ve Kautsky'nin temel teorik önermelerini esas alır.⁴⁴ Bir kategori olarak ulusu tanımlamanın zorluklarının farkında olan Kautsky, ulusları toplumsal gelişmenin bir ürünü olarak değerlendirerek, ulusal devletlerin kurulmasını ekonomik gelişmenin en önemli sonuçlarından bir olarak gördü. Kuzey Bohemya'da yaşayan Almanların kendilerini Alman olarak görürken, İsviçre'de yaşayan Almanların kendilerini Alman ulusunun bir parçası olarak görmemelerini ulusal devletlere bağladı. Bauer'ın ulusal dilin önemini küçümsediğine inanan Kautsky tek bir devlet altında değişik ulusal grupların ve ulusalcılıkların doğum ve çatışmalarının analizine girişti. Kautsky, ulusal devletin doğumunu değişik faktörlere bağladı: Dış tehditlere karşı konulması; su şebekelerinin kurulması gibi büyük projelerin gerçekleştirilmesi; bunun için bölünmüş feodal toprakların birleştirilmesi amacıyla eski yönetim biçimlerinin aşılması bu faktörlerin arasındaydı. Bu faktörlerle birlikte, burjuvazinin ulusal pazara olan ihtiyacı ve metaların üretim ve değişiminin yaygınlaşması dağınık ulusal grupların birleşmelerine yol açtı. Toprak, iklim, soy gibi unsurlar da ulusun oluşumunda rol oynuyordu. Modern devletlerin bir gereği olan bürokrasinin fonksiyonlarını sürdürebilmesi için ulusal dilin önemini vurgulayan Kautsky, tek bir dilin oluşmasını eğitimden ziyade ticari ilişkiler ağının gelişerek devletin bulunduğu toprakların en ücra köşelerine kadar yayılmasına bağladı. Kautsky'ye göre uluslar, feodalizmin geri çekilmesiyle birlikte birer gerçeklik haline geldiler. Modern kapitalizmin gelişmesi büyük ekonomilerin kurulmasını gerekli kılıyordu; küçük ulusların büyük uluslara dahil olarak asimile olmaları beklenmeliydi. Ekonomik güçlerin güçlü olmadığı ülkelerde otoritelerin merkezi bir idareyi ve tek bir dili empoze etmek için yaptıkları girişimler sonucu kendi dilini ve ulusal özelliklerini korumak isteyen küçük burjuvazi ile çıkarları gereği asimilasyonu hedefleyen burjuvazi arasında çatışmalar meydana gelerek, ulusal hareketlerin doğmasına yol açtı. Kısacası, bazı ulusal gruplar kendi dillerine resmi statü verilmesinden faydalanarak devlet bürokrasisi içinde yükselirken diğer gruplar ulusal direniş yolunu seçmişlerdi. Analizini emperyalist döneme uygulayan Kautsky, işçilerin ulusal mücadeleler içinde taraf olmalarını, uluslararası burjuvazi ile yerli burjuvazi arasında taraf olmalarına bağladı.

Kautsky sahip olduğu sosyal Darwinci bakış açısına paralel olarak kapitalizmin gelişmesinin sonucunda kapitalist devletlerin barış içinde var olacakları sonucuna vardı. Kapitalist gelişme sonucu Çek ulusunun ortadan kalkacağına inanan Kautsky, daha sonradan bu görüşünü değiştirmesine rağmen, tüccarlar ve eğitimli tabakalar arasında bazı uluslararası dillerin hâkim hale geleceğine ve birçok ulusun dillerinin ortadan kalkacağına inancını sürdürdü. Kautsky'nin teorisinde bariz bir şekilde kendisini gösteren asimilasyoncu çizgi ile Bauer'ın ancak sosyalizm altında ulusal kültürlerin gerçek bir gelişme olanağı bulacağı şeklindeki önermesi arasındaki zıtlık dikkat çekicidir. Rosa Luxemburg, kapitalizmin uluslararası ticaret ihtiyacının bir gereği olarak ulusların barışçı bir şekilde bir arada var olup gelişecekleri şeklindeki tezi, devletler arasında anlaşmazlıkların giderek artacağı, diğer ulusları zor yoluyla kendi topraklarına ekleyen ulusların bir norm haline geleceği gerekçesiyle reddetti.: *"Modern dünyada sömürünün çıkarlarına uygun düşen en iyi biçim, Kautsky'nin düşündüğü gibi 'ulusal devlet' değil, fakat, fetihleri amaçlayan devlettir".*⁴⁵

Kautsky ile Bauer'ın yaklaşımlarını karşılaştırdığımız zaman, Bauer'ın ulus tanımını yaparken dil, toprak ve ekonomik bütünlüğün önemini yeteri gibi incelemediğini ve buna karşılık psikolojik faktörlerin önemini abarttığını görüyoruz. Bauer, bilinç unsurunun ulusların şekillenmesinde oynadığı role verdiği önem nedeniyle, modern ulusalcılık teorisyenleri olarak kabul edilen E. Gellner, Benedict Anderson gibi yazarlarla ilişkilendirilmektedir. Yazımızın daha önceki bölümlerinde belirttiğimiz gibi Troçki de ulus tanımını yaparken psikolojik faktörleri analizi içine dahil etmektedir.

Lenin: Kültürel Otonomi Tezinin Reddi

Ulusların kendi kaderini tayin hakkını ekonomik veya kültürel bir hak olarak değil de, politik bir hak olarak gören Lenin, Bauer'ın kültürel otonomi tezini reddeder. Lenin'e göre Bauer, ulusalcılığa karşı ulusalcılığı esas alarak mücadeleyi amaçlıyordu ve bundan dolayı, "en zararlı ulusalcılığı" temsil ediyordu.⁴⁶ Lenin, Rosa Luxemburg ile tartışmasında, tutumunu,

Tarihsel ve iktisadi teorisiyle Kautsky mi haklıdır, yoksa teorisi psikolojik bir temele dayanan Bauer mi? Bauer'in kuşku götürmez 'ulusal oportünizmiyle', ulusal kültür özerkliğini savunmasıyla, aşırı milliyetçilik hevesiyle (Kautsky'nin dediği gibi 'şurada burada ulusal yöne bir vurgu'), 'ulusal yönü aşırı ölçüde abartması ve enternasyonal yönü tamamen unutmaması' (Kautsky) ile ulusal devlet kurma doğrultusunda güçlü eğilimi küçümsemesi arasındaki bağ nerededir?

sorusunu sorarak özetler.⁴⁷

Lenin, kültürel ulusal otonominin pratikte ulusal azınlıkların izolasyonunu ve yoksullaşmasını arttıracaklarını belirterek, "Günümüzde, değişik ulusların sahip oldukları haklar ve gelişmelerinin düzeyi açısından eşit olmadıklarını görüyoruz. Bu koşullar altında, okulları ulusallık temelinde ayırmak gerçekte ve kaçınılmaz olarak geri kalmış ulusların durumlarını daha da kötüleştirecektir,"⁴⁸ der ve bunun yerine "ulusların eşit haklar temelinde barış içinde bir arada yaşamaları için temel demokratik koşulları yaratmak için mücadele etmeliyiz" önerisini geliştirir.⁴⁹ Gerek Lenin gerekse değişik ulusal kökenlerden gelen Troçki, Martov gibi sosyalistler de kültürel otonomi tezini açık bir şekilde reddettiler. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) üyeleri için kültürel otonomi sloganı, teorik bir sorun olmaktan ziyade cevap vermeleri gereken pratik bir soru olarak 1903 kongresinde ortaya çıktı. 1903'te gerçekleştirilen RSDİP kongresinde Yahudi işçilerin örgütü BUND hem parti içinde hem de imparatorluk düzeyinde Yahudi işçileri temsil hakkı talep etti. Bunun anlamı, partinin ulusal grupları esas alarak örgütlenmesi idi. BUND Yahudilerin bir toprak talebinin olmamasından hareketle devletin nerede olursa olsun ulusal dilleri ve kültürleri desteklemesini de talep etti.

RSDİP'nin 1898'de yapılan ilk kongresine "otonomi" temelinde katılan BUND, RSDİP'nin yasaklanarak yeraltına geçmesi sonucu diğer parti örgütleri gibi bağımsız bir şekilde hareket ediyordu. 1903 kongresinde BUND, otonomi talebinin yerine federasyon ilkesinin geçirilmesini talep etti. BUND, otonomi düzenlemesi altında partinin kurallarına tabi olarak kendi dilinde yayınlar yapma, alt komiteler kurma hakkına sahip iken, federatif bir düzenleme içinde partinin disiplinine tabi olmak gibi bir yükümlülüğü olmayacak idi. Bunun anlamı BUND'un parti içinde bağımsız bir örgüt olarak mevcut olması idi. Yapılan tartışmalar sırasında Lenin hem kültürel otonomiye hem de federasyon talebini reddetti. Lenin'e göre, BUND'un talebi, Sosyal demokrasinin enternasyonalizmine karşıdır. Demokratlar olarak, uzlaşmaz bir şekilde herhangi bir ulusun... herhangi bir şekilde baskı görmesine ve herhangi bir ulusun ayrıcalıklara sahip olmasına karşıyız. Demokratlar olarak, kelimenin politik anlamı içinde ulusların kendi kaderini tayin hakkını talep ediyoruz, (RSDİ.P programına bakınız.) yani ayrılma hakkını. Devlet içinde bütün ulusların koşulsuz olarak eşit olmasını ve her ulusal azınlığın haklarının koşulsuz olarak korunmasını talep ediyoruz. Kapsamlı bir kendi kendini yönetme ve bölgeler için, diğer konularla birlikte ulusallık konusu da dahil olmak üzere sınırları belirlenecek olan otonomi talep ediyoruz.⁵⁰

BUND örneği, Bauer'in kültürel otonomi tezinin teorik nedenler bir yana pratik nedenlerden dolayı da reddedildiğini gösterir. Toprakları dışlayan bir kültürel ulusalcılık sosyalist partilerin ulusal çizgiler temelinde ayrılmalarını getireceği için merkezi bir parti yapısı bir yana belirli bir iş kolunda sendikalist örgütlenmeyi bile zorlaştıracak idi. Bu nedenle, sosyalist partilerin ayrım gözetmeksizin bütün işçileri temsil ederken, enternasyonal örgütlenme temelinde diğer uluslardan sosyalistlerle bir araya gelerek aynı uluslararası partinin üyeleri olarak mücadele etmeleri gerekmektedir. Bu bakış açısı, değişik ulusların proletaryasının ayrı partilerde örgütlenmesi ve çözüm olarak toprağa dayalı federasyon talebini de mümkün kılmaktadır. Nitekim Lenin, ilerleyen yıllarda 1903'teki federasyon ilkesine karşı tutumunu terk etmiştir.

Gerek Lenin'in gerekse Kautsky'nin eleştirdiği konulardan biri ulusal kültürün niteliğiyle ilgilidir. Kautsky haklı olarak saf bir ulusal kültürün mevcut olmadığını belirtirken, Lenin, her ulusal kültürün içinde demokratik ve sosyalist unsurların bulunduğunu, işçilerin kültürün demokratik ve sosyalist unsurlarını savunurken, hakim kültürün toprak ağalarının, din adamlarının ve burjuvazinin kültürü olduğunu vurgular.⁵¹

Bir Rus Marksisti, Büyük Rus ulusal kültürü sloganını benimseyebilir mi? Hayır. O zaman onun yeri milliyetçiler arasında olur, Marksistler arasında değil. Bizim görevimiz, öteki ülkelerin işçileriyle sıkı bir ittifak kurarak, bizim demokratik ve işçi hareketimizin tarihinde de bulunan filizleri salt bir enternasyonalist ruh içinde geliştirerek, burjuvazinin ve Kara Yüzler'in Büyük Rus egemen ulusal kültürüne karşı savaşım vermektir. Bizim görevimiz, ulusal kültür sloganını savunmak ya da hoşgörü ile karşılamak değildir; görevimiz, enternasyonalizm adına büyük toprak sahiplerimize karşı ve Büyük Rus burjuvalarımıza karşı, onların, Purişkeviçlerin ve Struvelerin özelliklerine 'uyarlanan' 'kültür'üne karşı savaşım vermektir.⁵²

Lenin: Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Marx ve Engels'in Polonya'nın bağımsızlığını savunurken vardıkları, "uluslararası proletarya hareketi... yalnızca bağımsız ulusların varlıkları sonucu gelişebilir"⁵³ sonucunun etkisiyle, uluslararası sosyalist hareket içinde ulusal egemenlikleri için mücadele eden uluslara karşı sürekli bir sempati vardı. Özellikle Polonya ve İrlanda'nın bağımsızlığı konularında bu sempati kendisini politik destek olarak açığa vurdu. Wilhelm Liebnick ve August Bebel, Almanya'nın işgalini kınayarak Polonya'nın bağımsızlığını savundular; Rosa Luxemburg, kendi kaderini tayin hakkını savunmayı reddettiği zaman, Liebnick, Kaustky, Plekhanov onun bu konuda yaptığı programatik değişiklik önerilerini reddettiler. Bu nedenle, Lenin'in kendi kaderini tayin hakkının savunusunu işçi hareketi içinde mevcut bir geleneğin sürdürülmesi olarak görmekte fayda vardır. RSDİP'nin 1903'te yapılan II. Kongresi'nde tartışılan diğer önemli konu, parti programında yer alan, "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" oldu. Tartışmaların odağında Rosa Luxemburg ve sosyalist grubun Polonya için kendi kaderini tayin hakkını reddetmesi vardı. Polonya Sosyalist Partisi'nin (PSP) Polonya'nın bağımsızlığı için mücadelenin sınıf mücadelesi dahil olmak üzere her mücadeleden önce geldiğini savunurken, Polonyalı sosyal demokratlar PSP'nin uluslararası işçi mücadelesine ihanet ettiğini, ulusal birliğin sağlanması gerekmesiyle proleteryanın burjuvaziyi izlemesinin söz konusu olmadığını ilan ettiler. Lenin ve Kongre'nin diğer delegeleri bu konuda Rosa Luxemburg ile aynı fikirde idiler. Ancak, Polonyalı sosyal demokratlar, Polonya ve Rusya'nın ekonomilerinin birbirine entegre olması nedeniyle Polonya'nın bağımsızlığının geçerliliğini yitirmiş bir slogan olduğunu, bu nedenle ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin artık geçersiz olduğunu iddia ettiler. Yapılması gereken, her ulusun kültürel gelişimi için özgürlüğün devlet yapısının demokratikleştirilmesi yoluyla sağlanması idi.⁵⁴

Polonyalı sosyalistlerin önerilerini reddeden Lenin politik bir hak olarak ulusların kendi kaderini tayin hakkını aşağıdaki şekilde formüle etti:

Eğer ulusların ayrılma hakkı sloganını ileri sürmez ve onu savunmazsak, o zaman ezen ulusun yalnızca burjuvazisinin değil, ama feodallerinin ve despotizminin de oyununa gelmiş oluruz. Kautsky, bu görüşü, Rosa Luxemburg'a karşı çok eskiden savunmuştur ve ileri sürdüğü kanıtlar çürütülemez. Rosa Luxemburg, Polonya milliyetçi burjuvazisini "desteklememe" çabasıyla, Rus Marksistlerinin programındaki ulusların ayrılma hakkını reddederken, gerçekte Rus Kara Yüzlerine destek olmaktadır. O, gerçekte, Büyük Rusların ayrıcalıkları (ayrıcalıktan daha kötüsü) karşısında, oportünistçe teslimiyete destek olmaktadır.

Polonya'daki milliyetçiliğe karşı savaşıma dalan Rosa Luxemburg, Büyük Rus milliyetçiliğini unutmamıştır; oysa Büyük Rus milliyetçiliği, şu anda en güçlü olanıdır, bu milliyetçilik, daha az burjuva ve daha çok feodal olanıdır, ve demokrasi ile proleteryanın savaşımı önünde en büyük engel budur. Her ezilen ulusun burjuva milliyetçiliği, zulme karşı yönelmiş olan genel bir demokratik içerik taşır, ve bizim ulusal ayrıcalıklar sağlama eğiliminden bunu kesin olarak ayırt ederek,; Polonyalı burjuvanın Yahudilere zulmetme eğilimine karşı savaşım vererek vb., vb. kayıtsız şartsız desteklediğimiz işte bu içeriktir.

Bu, bir burjuvanın ve bir darkafalının görüş açısından, "pratik" olmayan bir davranıştır. Bu, ilkelere dayanan ve demokrasiyi, özgürlüğü ve proleteryanın birliğini, gerçekten, ileriye götüren ulusal sorundaki biricik pratik siyasettir.

Bütün ulusların ayrılma hakkını tanımak,; her somut ulusal ayrılma sorununu, eşitsizliği, her türlü eşitsizliği, her türlü ayrıcalığı ortadan kaldırma açısından değerlendirmek.

Ezen bir ulusun durumunu inceleyelim. Başka ulusları ezen bir ulus özgür olabilir mi? Olamaz. Büyük Rus halkının özgürlüğünün gerçekleşmesi böyle bir zulme karşı savaşımı gerektirmektedir. Ezilen ulusların hareketlerinin uzun zamandan beri süregelen bastırılmaları tarihi, bu zulüm lehine "yukarı" sınıflar tarafından yürütülen sistemli propaganda, Rus halkının özgürlük davasının önünde, ön yargılar vb. biçiminde, koskoca engeller yaratmıştır.

Büyük Rus Kara Yüzler'i, kasıtlı olarak, bu önyargıları beslemekte ve körüklemektedirler. Büyük Rus burjuvazisi, bunları hoşgörülle karşılamakta ya da bunlara destek olmaktadır. Bu önyargılara karşı sistemli bir savaşıma girişmedikçe, Büyük Rus proletaryası kendi amaçlarına erişemez, özgürlük yolunu kendisine açamaz.

Rusya'da, ulusal, özerk ve bağımsız bir devlet, kurma, şimdiye değin, bir tek ulusun, Büyük Rus ulusunun ayrıcalığı olarak kalmıştır. Biz Büyük Rus proleterleri, hiç bir ayrıcalığı savunmayız ve bu ayrıcalığı da savunmuyoruz. Savaşımızda belirli bir devleti kendimize temel olarak alıyoruz; o belirli devlet içindeki bütün ülkelerden işçileri birleştiriyoruz; biz hiç bir özel ulusal gelişme yolunu savunamayız, biz bütün olanaklı olan yollardan sınıf hedefimize doğru yürüyoruz.

Ama biz, her türlü milliyetçiliğe karşı savaşmazsak, çeşitli ulusların eşitliği uğruna savaşım vermezsek, o hedefe doğru yol alamayız. Örneğin Ukrayna'nın bağımsız bir devlet kurmasının kaçınılmaz olup olmadığı, önceden kestiremeyeceğimiz binbir etkenin belirlediği bir şeydir. Biz, boş "tahminler"le zaman yitirmeden, hiç kuşku götürmeyen şeyi, Ukrayna'nın böyle bir

devlet kurma hakkını olanca gücümüzle savunuruz. Biz, bu hakka saygılıyız; biz, Büyük Rusların Ukraynalılar üzerindeki ayrıcalıklı durumlarını desteklemeyiz; biz, yığınlara bu hakkı tanımayı ve devlet kurma hakkının, herhangi bir ulusun tekelindeki bir ayrıcalık olmasını reddetmeyi öğretiriz.

İsveçli işçilerin, Norveçlilerin ayrılma hakkını tanımış olmaları, Norveçli ve İsveçli işçilerin kardeşçe sınır dayanışmasının ve birliğinin güçlenmesine yardım etmiştir. Çünkü bu davranış, Norveçli işçileri, İsveç işçilerinin İsveç milliyetçiliğine kapılmadıklarını, Norveçli proleterlerle kardeşliği İsveç burjuvazisinin ve aristokrasisinin ayrıcalıklarının üzerinde tuttuklarına inandırmıştır. Avrupa hükümdarlarıyla İsveç aristokrasisinin Norveç'e zorla kabul ettirdiği bağların koparılması, Norveçli işçilerle İsveçli işçiler arasındaki bağları kuvvetlendirdi. İsveçli işçiler, burjuva siyasetinin gösterdiği bütün değişmelere karşı -burjuva ilişkiler, Norveçlilerin, zora başvurularak, yeniden İsveç boyunduruğu altına alınmalarına neden olabilir- hem İsveç hem de Norveç burjuvazisine karşı savaşımalarında her iki ulus işçilerinin tam eşitliğini ve sınıf dayanışmasını koruyabileceklerini ve savunabileceklerini göstermişlerdir.⁵⁵

Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunusu ile Marx ve Engels'in İrlanda ve Polonya'nın bağımsızlığını savunurken öne sürdükleri gerekçeleri karşılaştırsak, Marx ve Engels'ten Lenin'e aynı ilkelerin savunulduğu görülür. Lenin bir yandan uluslararası karşılıklılık ilkesini dile getirirken diğer yandan da ezen ve ezilen ulusun proleteryalı arasında işbirliği ve ortak mücadelenin koşulu olarak "İsveçli işçilerin, Norveçlilerin ayrılma hakkını tanımış olmaları"na dikkat çeker.

Lenin, Marx ve Engels gibi, her koşul altında ulusal kurtuluş hareketlerini ya da ulusların kendi kaderini tayin hakkını desteklemeyi reddetti ancak, ulusal bir hareketi desteklememek hiçbir şekilde zor kullanarak ayrılmak isteyen ulusun kendi isteğine karşı birliğe zorlanmak anlamına gelmemektedir. Lenin desteğin koşulu olarak, öncelikle sosyalizm için proleteryanın sınıf çıkarlarının esas alınarak, kapitalist gelişmenin koşullarının, proleteryanın değişik ulusların birleşik burjuvazisi tarafından baskı altında tutulmasının bağımsız bir şekilde değerlendirilmesini şart koşar. Lenin'in destek için vurguladığı koşullardan bir diğeri de, proleteryanın ulusal mücadele içinde kendi bağımsızlığını koruyarak hareket etmesidir: "Kendi burjuvazileri ile birliği bütün ulusların proleteryası ile tam bir birliğin üzerine çıkaran işçiler, kendi çıkarlarına karşı, sosyalizmin çıkarlarına karşı ve demokrasinin çıkarlarına karşı hareket etmektedirler."⁵⁶

Rosa Luxemburg: Kendi Kaderini Tayin Hakkının Reddi

Polonyalı bir sosyal demokrat olan Rosa Luxemburg'un ulusların kendi kaderini tayin hakkını modası geçmiş bir kavram olarak reddetmesinin altında ulusal çıkarı sınıf çıkarına zıt bir kavram olarak görmesi yatar. Marx, Engels ve Lenin işçi sınıfını ulusal çıkarların savunucusu olarak görürken Rosa Luxemburg bu hakkın savunusunu burjuvaziye taktik ve entelektüel alanlarda taviz verilmesi olarak değerlendirdi. Rosa Luxemburg, ulusları kapitalizmin sona ermesiyle birlikte ortadan kalkacak olan politik ve sosyal yapıları, uzlaşmaz sınıf çelişkileri nedeniyle burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden ideolojik bir kategori olarak niteledi.⁵⁷ Birçok yazar, kısmen de olsa, Rosa Luxemburg'un zaman içinde yanlışlığı ortaya çıkan genellemelerinin bir nedeninin Marx ve Engels'in ulus konusundaki görüşlerini -bu görüşler genel olarak özel mektuplar içinde ifade ediliyordu ve o dönem basılmamıştı- yeteri kadar bilmemesine bağlamaktadırlar. Polonya kökenli bir sosyalist olarak Rusya'da devrimin olanaklı olduğunu ve devrimci bir dalganın harekete geçtiğini öngörmesi de Luxemburg'un bu yaklaşımının diğer bir nedeni teşkil eder.

Rosa Luxemburg'un biyografisini yazan Peter Nettl, görünüşteki karşıtlığa rağmen Lenin ve Rosa Luxemburg arasındaki ayrılığın, Lenin'in merkezi parti örgütlenmesinde ısrar ederek federatif çözümleri reddetmesi nedeniyle, sanıldığı kadar büyük olmadığı kanısındadır. Bu tartışma "ulusların kendi kaderini tayin hakkı ayrı örgütlenmeyi gerekli kılıyor mu?" şeklinde ikinci bir tartışmayı beraberinde getirdiği için ve Lenin'in ölümü sonrasındaki Stalinizm deneyimi nedeniyle önemlidir.⁵⁸

1890'da Polonya'nın bir parçasının Almanya'nın işgali altında olması nedeniyle Almanya'daki Polonyalılar PSP tarafından örgütleniyordu. PSP ve SDP ortaya çıkan problemlere rağmen bu duruma bir çözüm bulmaya çalıştılar. 1892 sonlarında Polonya sosyalistleri Avusturya, Almanya ve Rusya'nın işgali altındaki üç parçada geçici olarak üç partinin kurulmasına karar verdiler. Üç parti bir arada çalışmayı hedefliyordu ve çalışmalarını koordine etmek için Londra'da bir büro kurmuşlardı. Yoldaşlarıyla birlikte küçük bir grup olarak PSP'den ayrıldıktan sonra Rosa Luxemburg bir dizi makale yazarak, ulusal bağımsızlığın savunulmasını oportünizm olarak nitelerken, Rusya'da gerçekleşecek bir sosyal devrimin Çarlığın sömürgelerine özgürlük getireceğini ileri sürdü. Rusya İmparatorluğu içindeki ulusların güçlerini birleştirerek sosyal devrim için mücadele etmeleri yerine ulusal kurtuluş için mücadele etmelerinin sınıf mücadelesini zayıflatacağını düşündü. PSP, Rosa Luxemburg'un pozisyonundan Çarlık aristokrasinden başka kimsenin yararlanmayacağını iddia etmekte gecikmedi. SDP de Rosa'nın pozisyonunu aynı gerekçelerle reddetti. Rosa Luxemburg'un

ulusların kendi kaderini tayin hakkını reddinin örgütlenme sorununa nasıl uygulandığına baktığımızda ise çelişkili bir tablo ile karşılaşırız. Almanya’da azınlıkların ve diğer ulusların SDP’de örgütlenmesi konusunda SDP’den yana tavır alan Rosa Luxemburg, Rusya örneğinde birlikte örgütlenmeye taraftar iken kendi partisi SDKPİL’i tasfiye etmedi. Nettl, bu noktadan hareketle gerek Lenin gerekse Rosa Luxemburg’un pozisyonlarındaki çelişkilere dikkat çekmektedir.

Lenin’in Rus İmparatorluğu içindeki uluslara ayrılma hakkını tanıması ile merkezi devrimci bir partiyi savunarak federatif çözümleri reddetmesi arasında bir çelişki vardı. Daha önce belirttiğimiz gibi 1917 devrimi sonrası kendisini sonuçlarıyla birlikte ortaya vuran bu çelişki, Lenin’in yaşamının son yıllarında federasyon ve ayrı örgütlenme ilkesini benimsemesine yol açar. Bu yaklaşım, Lenin’in enternasyonalist Marksizmi ile uyum halindedir: Ulusal partilerin dünya partilerinin parçaları olduğunu kabul edersek örneğin Türk ve Kürt devrimci Marksistlerinin hem birlikte hem ayrı örgütlenmeleri gerçekçi ve gereklidir.

Lenin: Antisömürgeci mücadele

Lenin, 1914’te Kautsky’nin ulusalcılık üzerine tezlerini geliştirerek ulusların doğuşunu iki dönem içinde ele aldı. İlk dönemde ulus devletlerin kurulması için burjuvazinin feodalizmi aşması gerekirken, ulusal devletlerin kurulduğu ikinci dönemde burjuvazi ve proletarya arasındaki uzlaşmaz çelişkiler daha da sert bir hal aldı. İkinci dönemin diğer bir özelliği de sermayenin uluslararası birliğinin sağlanması, kelimenin her anlamında ulusal sınırların kırılması idi. İlk dönem ulusların uyanışına ve ulus devletlerin kuruluşuna yol açarken ikinci dönem enternasyonalizmin doğuşuna yol açmıştı. Lenin, emperyalizm çağında ulusal ve feodal baskılara karşı mücadele eden ulusal hareketlerin proletaryanın devrimci mücadelesine güç kattığını ve proletaryanın ulusal kurtuluş mücadelesinde aktif olarak yer alabileceğini vurguladı.⁵⁹

Antisömürgeci ve antiemperyalist mücadele, proletaryanın ulusal demokratik mücadeleyi köylülük ve küçük burjuvazi ile ittifak halinde devrimi kesintiye uğratmaksızın sürdürmesini öngörür. Lenin, ulusal mücadeleyi ve sınıf mücadelesini, enternasyonalizmi ve kendi kaderini tayin hakkını, diyalektik bir birlik içinde ele alarak işçi hareketi için uyumlu ve devrimci bir strateji olarak geliştirir. Lenin, Marx ve Engels gibi, ulusların eşitliği ve gönüllü birliğine inanır. Bu inanç ahlaki kaygılardan, bir haklar felsefesinden ziyade, ezilen ulusların kendi kaderini tayin hakkı tanınmaksızın gerek birlikte mücadele gerekse de bir arada yaşamının ön koşulunun sağlanamayacağı bilincinden kaynaklanmaktadır.

Kürdistan

Engels, I. Enternasyonal’in kapanışından on yıl sonra Karl Kautsky’e yazdığı mektupta, İrlanda ve Polonya’nın ortak kaderleri hakkında söz ederken, bu iki ulusun, "*enternasyonalist olmadan önce, milliyetçi olma hakkı ve hatta görevine sahip olduklarını*" ve "*Polonya’nın kıtanın ortasında yer alması ve Polonya’nın bölünmüşlüğü’nün muhafazasının kutsal ittifakı gerçekten birbirine bağlayan link olduğu için, onların, ulusalcı oldukları zaman en fazla enternasyonalist olduklarını*" söyler.⁶⁰ Polonya milliyetçiliğinin etkisinin tekrar tekrar parçalanmış olan ülkesinin sınırlarının çok daha ötesine taşan bir güç olarak gören Engels, Avrupa devriminin çıkarlarının Polonya’da milliyetçi duyguların canlı tutulmasını gerektirdiğine inanıyordu.

19 ve 20.inci yüzyılın İrlanda ve Polonya örnekleri ile günümüzde Kürdistan’ın dört parçasında sürdürülen ulusal kurtuluş mücadeleleri arasında bir karşılaştırma yaptığımız zaman gerek tarihsel, gerekse de politik düzeyde benzerliklere rastlarız: Kürdistan olarak tanımlanan topraklar, ilk olarak 1639’da Osmanlı Devleti ve İran arasında paylaşıldı; ikinci paylaşım ise 20. yüzyılın başlarında, emperyalist iktidarlar tarafından Türkiye, Irak ve Suriye arasında gerçekleştirildi. İran ve Osmanlı İmparatorluğu’nun despotizmi, paylaşımçı devletler tarafından Kürtlerin bir ulus olarak ortadan kaldırılmasını amaçlayan yönetimler tarafından soykırım girişimleri haline dönüştürülerek sürdürüldü. Arap, İran ve Türk milliyetçileri ve yöneticileri, Kürt dilinin kendi dillerinden türediğini ileri sürerek asimilasyon ve soykırım teşebbüslerine gerekçeler ararken, "Kürtlerin emperyalizmin bir işbirlikçisi" olduğu söylemiyle Dersim’den Halepçe’ye soykırım girişimlerini meşrulaştırmaya çalıştılar. Lozan Antlaşması’ndan günümüze değin süren Kürdistan trajedisini yok sayarak devrimci politikalar belirlemek, mevcut burjuva iktidarların asimilasyon ve Kürtleri yok sayma politikalarının başka biçimlerde sürdürülmesinden başka bir anlam taşımaz. Türkiye, İran ve Arap ülkelerinin devrimcileri Kürdistan’ın kurtuluşunu gündemlerinin birinci maddesinde ele alarak kendi burjuvazilerine karşı mücadele etmedikleri sürece sınıf mücadelesi içinde değişim ve özgürlüğün temsilcileri haline gelemeler.

Günümüze kadar süren tarihsel baskı, zulüm ve Kürdistan’ın yüzlerce yıllık talanı sosyalist mücadele ile Kürdistanlı emekçilerin ulusal egemenlikleri için verdiği mücadeleyi birbirine bağlar ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesi’ni (KUKM) meşru kılar. Kürtlerin Ortadoğu’nun devletsiz en büyük ulusu olması, her ulusun bir ulusal devlete sahip olması ya da parçaları gövdelerinden

ayrılmış ulusların birleşmesi gerektiği şeklinde anlayışlardan uzakta olan devrimci Marksistlerin çıkış noktası, Kürdistan devriminin zaferinin gerek Türkiye’de gerekse Ortadoğu’da gericiğin kalelerinin yıkılmasına yol açacak olan devrimci bir dalganın kaynaklarından biri olmasıdır.

Ulusal demokratik mücadeleyi desteklememizin diğer bir nedeni de egemen ulusların en zayıf anlarında bile Kürdistan’ı yok etme hayallerinden ve Kürt düşmanlığından vazgeçmemeleridir. Örneğin, oksijen makinesine bağlı olarak yaşayan Irak’ta, Kürtlerin fiili olarak kendilerini yönetmelerine rağmen Arap politikacıları ne Kürtçenin Arap dilinin bir versiyonu olduğunu iddia etmekten vazgeçmişlerdir ne de Güney Kürdistanlıların federasyon taleplerini kabul etmektedirler. Gerek Kerkük gerekse de federasyon konularında Arap yöneticiler Kürtlerin geri adım atacağını ya da atmamak zorunda kalacaklarını varsayarak hareket etmektedirler.

Kürdistanlı akımların egemen uluslar karşısında temsil ettikleri mücadelenin niteliği ve Kürdistan ulusal mücadelesinin Ortadoğu devrimi içindeki rolü hayati bir öneme sahiptir. İran, Türkiye, Irak ve Suriye rejimlerinin antidemokratik ve sömürgeci karakterleri tartışma götürmez bir şekilde gözler önündedir. Bu devletler karşısında Kürdistanlı hareketler demokratik hakların, politik ve sosyal reformların savunucularıdır. İran KDP’si “İran’a demokrasi, Kürdistan’a otonomi”, Irak Kürdistanı’nda KDP ve KYB laik ve çok partili sisteme dayanan bir federasyon, Türkiye’de PKK “demokratik cumhuriyet” talep ederken, Suriye Kürdistanı’ndaki partiler de demokratik hak ve özgürlükler için mücadeleyi esas almaktadırlar.

Kürdistanlı partilerin talepleri karşılanmadıkça sözü edilen devletlerin hiçbirinde yüzeysel olmanın ötesine geçebilen bir demokratikleşme olması beklenmemelidir. Bu ülkelerden birinde Kürdistan sorununun, geçici bir süre için de olsa egemenler lehine “çözümü” hemen her defasında gerici rejimin daha da gericileşmesi, demokratik hakların ortadan kalkması ve emekçiler üzerindeki baskı ve sömürünün artmasıyla sonuçlanacaktır. Günümüzde Güney Kürdistan’da mevcut Kürdistan “federasyonunun” yenilgisi ve PKK’nin rejimin sınırlarını çizdiği bir çerçeve içinde tasfiyesi, gerici rejimlerin daha da gericileşmesinden ve sosyalist mücadelenin onlarca yıl geriye atılmasından başka bir sonuç vermeyecektir.

Önemle vurgulanması gereken diğer bir konu da, Kürdistan’ın hemen her parçasında şekillenen ve gelişimlerinin değişik aşamalarında olan Kürt milliyetçi hareketlerinin etnik milliyetçilik kâbusundan uzak durmakta olmaları ve sivil haklar ve anayasayı esas alan çizgiler izlemeleridir. Çağdaş Kürt milliyetçiliğini belirleyen, özellikle yakın tarih içinde yaşanan sürgünler, soykırım girişimleri ve savaş halidir; saldırgan değil savunmayı esas alan bir milliyetçilik söz konusudur. Milliyetçiliği ulusal egemenliğin talep edilmesi ve bu merkezde politikaların esas alınması olarak tanımlarsak, egemen ulus partilerinin uzlaşmaz saldırgan milliyetçiliklerine rağmen, PKK, KDP, KYB gibi Kürdistanlı partilerin kelimenin gerçek anlamında milliyetçi niteliğe sahip politikalar izlemediklerini, izledikleri politikaların ortak paydasının mevcut sistemler içinde demokratik çözüm bulma arayışları olduğu görülür. Kerkük örneğinde görüldüğü gibi Kürdistanlı partiler, kendi çıkarlarını sonuçlarına bakmaksızın esas almak yerine politik çözümler aramaktan vazgeçmemektedirler. Burada, PKK’nin karşılıklı görüşme ve politik çözüm taleplerini görmezden gelerek Kürdistan sorununu zor yoluyla çözmeyi esas alan tarafın Türkiye Cumhuriyeti olduğunu da not etmek gerekiyor.

Kürdistan’ın ulusal egemenliğinin alacağı biçimleri şimdiden tahmin etmemiz mümkün değildir; ancak ayrılıktan yana değil de birlikten yana çözümler tercih ediliyorsa, öncelikle Kürdistanlıların güvenini kazanmak gerekir. Bu güveni sağlamanın en iyi yolu, kendi burjuvazimize karşı ulusal demokratik mücadelesinin savunulmasından geçmektedir. Kürt milliyetçiliğinin uzlaşmaz karşıtlarının unuttuğu bir gerçek daha vardır: Kürdistanlı ulusal akımların siyasi ve sosyal reformları esas alarak Kürdistan sorununa çözümler aramaları, Türk, Arap, Kürt ve İranlı işçi ve emekçi sınıflar ile Kürdistanlı kitleler arasındaki çıkar birliğini mücadele birliğine dönüştürme kapasitesine sahiptir. Hemen hemen her örnekte Kürdistanlı partiler demokratik hakları, federasyon gibi çözümleri savunurken ezen ulusların saflarında Kürdistanlıların ayrılma hakkını savunanların sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır. Kürdistanlıların Türk, İran, Irak ve Suriye sosyalist devrimci hareketleri içinde yoğun bir şekilde yer almaları, özellikle Türkiye’de solun bel kemiğini uzun yıllardır Kürdistanlı kadroların oluşturması, mücadele ve işbirliği konusunda üzerine düşen görevi yerine getirmeyenlerin ezen ulusların devrimcileri ve demokratları olduğunu göstermektedir.

Sınıf mücadelesi üzerindeki etkisi sanıldığından çok daha derin ve ciddi olan ezen ulusların şovenizminin aşılması için ana sorumluluk öncelikle bizlere düşüyor. Türk ya da Arap emekçileri Kürdistanlıların saflarında yer alarak, “Ben de Kürdistanlıyım” dedikleri zaman her iki ulusun ezilenlerinin mücadeleleri birleşerek kapitalist sistemi temellerinden sarsacaktır. Kürdistan ulusal mücadelesi sosyalist mücadele ile birleştiği zaman, uluslar arasındaki çatışmanın yerini sınıflar arasında bir çatışma alacak, Kürdistan devrimi ile Türkiye, Arap ve İran devrimleri birleşecektir. Bu birleşmenin katalizörü -tarihsel ve pratik sorumluluk öncelikle egemen ulusların temsilcilerine ait olmakla birlikte- işçi sınıfına ve ezilenlere dayanan devrimci partiler olacaktır.

İleri sürdüğümüz devrimci alternatiflerin karşısında yer alan çözümler ya statükonun sürdürülmesi ya da Balkanlaşma şeklindedir. Egemen ulusların ezilenleri hakim sınıfların saltanatını yıkmak yerine Sezarların saflarında yer alarak Kürdistanlıların demokratik hak ve taleplerini reddederlerse, Balkanlaşmayı geçerli bir politika olarak benimseyen rejimler, bugün Irak'ta mevcut olan kaos ve trajediden çok daha büyük çapta felaketlerin kapılarını açmaktan çekinmeyeceklerdir.

Kürdistanlı hareketlerin Kürdistan'ın bir ya da birden fazla parçasında Türk ya da Arap kitlelerin desteği olmaksızın ya da onların kısmi desteği ile başarıya ulaşmaları mümkündür. Bu türden bir gelişme yalnızca Kürtlerin, Türk ya da Araplar ile eşit düzeyde ilişkiler kurmalarının önünü açmakla kalmaz, aynı zamanda egemen ulusların ezilenlerinin geçmişin önyargılarından arınarak hareket etmelerini sağlayacağından devrimci bir potansiyele sahiptir. Güney Kürdistan'daki yönetiminin varlığının Türk devlet ve bürokrasi kademelerinde yarattığı değişim, eşit ilişkiler kurulduğu zaman, birlikte yaşamının koşullarının da yaratılacağı ilk örneklerinden biridir.

Kürdistan ulusal mücadelesinin devrimci karakteri hakkındaki tartışmamızı uzatabiliriz. Bunu yapmak yerine Kürdistanlı mücadeleyi Kürdistanlı akımları "emperyalizmin işbirlikçisi" oldukları gerekçesiyle reddedenlere değinmek daha doğru olacaktır. Bu suçlamaya sık sık eşlik eden diğer bir tespit de Kürdistan'ın "yeni bir İsrail" olacağı iddiasıdır. Bu iddiayı ele almadan önce bir uyarıda bulunalım: Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi, "bir yandan bölgedeki sömürgeci devletleri sarsarken diğer yandan da ABD emperyalizminin bölgedeki hâkimiyetinin artmasını sağlıyor" gerekçesiyle kendi burjuvazilerinin yanında yer alan "antiemperyalistlerin" kendi tarihlerinden ders almaları gerekir. Türk milliyetçiliğinin yukarıdan aşağı gelişimiyle Anadolu ve Kürdistan'da yüzyıllardır yaşayan Ermeni, Rum, Süryani ve Yezidi halkların kendi topraklarından sökülüp atılması birbirine paralel olarak gelişti. Gerek Osmanlı gerekse TC dönemlerinde soykırım, sürgün ve etnik temizlik girişimlerini meşru kılan söylem ezilen ulusların emperyalist ya da Türk düşmanı komşu devletlerle işbirliği yaptığı şeklinde idi. Türk Stalinistleri Şeyh Said isyanının arkasında İngilizlerin olduğu yalanını tekrarladıkları zaman yalnızca Kürdistanlıların acılarına sırtlarını dönmediler aynı zamanda işlenen katliamları meşrulaştırdılar. Kısacası, kendi tarihimiz içinde kurbanları suçlular olarak ilan etmenin bir aracı olan "emperyalizm işbirlikçiliği" suçlamaları antiemperyalizmin egemen ulus şovenizmini maskeleyen bir söylemi olma niteliğine sahiptir. Ancak, buradan yola çıkarak Kürdistanlı ulusal mücadelenin antiemperyalist bir karakteri olup olmadığını tartışmayı reddettiğimiz de düşünülmemelidir, Her şeyden önce bu yönde bir tartışma yararlıdır ve Kürdistan devriminin dinamiklerinin ve önündeki engellerin anlaşılmasını sağlamaktadır.

Günümüzde, Kürtlerin, "emperyalizmin işbirlikçisi" oldukları şeklindeki suçlamaların hedefi öncelikle Barzani ve Talabani'nin temsil ettiği Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği'dir (KYB). Her iki partinin de Irak'ın işgali sırasında ve sonrasında işgal yönetimine gönüllü bir şekilde katılmaları bu suçlamaların temelinde yatmaktadır. Güney Kürdistanlı burjuva partilerin, ABD, İngiltere ve AB ülkelerinin Saddam Hüseyin rejiminin arkasında olduğunu unutarak bu güçlere kurtarıcı misyonunu yüklemelerinin ve geleceklerini garantiye almak için Kürtlerin çıkarları ile bölgede emperyalist hükümetlerin çıkarlarının çakıştığını öngörerek hareket etmelerinin nedenlerine baktığımız zaman, ilk önce, Güney Kürdistanlıların Saddam Hüseyin rejimi altında soykırım teşebbüslerinin kurbanları olduğu ve sürekli olarak Türkiye, İran ve Suriye'nin tehdit ve saldırılarına uğradıklarını görüyoruz. Açıktır ki, Türkiye, İran ve Suriye'nin Kürtleri reddeden ve asimilasyonu esas alan politikaları KDP ve KYB'yi emperyalizmin kollarına doğru itmektedir.

İkinci olarak Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesini, bu mücadelenin Güney Kürdistan'daki karşıdevrimci burjuva liderliklerine indirgeyerek incelemek ve böylece, Kürdistanlı mücadelenin antiemperyalist potansiyelini yok saymak vahim bir hatadır. Tarihsel olarak ve günümüzde, genelde Batı ve ABD'nin Kürdistanlı ulusal mücadeleyi desteklemek gibi bir politikası olmadı. Emperyalist iktidarlar her zaman Kürt ulusal kurtuluş hareketleri karşısında bölgenin despotik devletlerini desteklediler. Güney Kürdistan'daki 1975 yenilgisi sonrası, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in "hayır işleri ile devletin dış politikasının ayrı şeyler" olduğu şeklindeki sözleri unutulacak gibi değildir. 1991'de Saddam'ın Kuveyt'te yenilgiye uğramasından sonra meydana gelen Kürt ve Şii bölgelerindeki ayaklanmaları bastıran Saddam Hüseyin 300 bin Şii Arabı öldürdü; Saddam Hüseyin güçlerinin katliam planları hakkında hiçbir kuşkuları bulunmayan milyonlarca Kürdistanlı'nın Türkiye ve İran sınırlarına kaçmaları Güney Kürdistan'ın önemli bir kısmının uluslararası koruma altına alınmasına neden oldu. Ancak, iddia edildiğinin aksine, 1991'den günümüze kadar uzanan süreçte ABD yönetimleri Kürtlerin bağımsızlığı bir yana federasyon taleplerini dahi desteklemekten kaçındı. Bu nedenle söz konusu olan, emperyalizmin "Truva atı" konumunda olan bir Kürdistan federasyonu değil, geleceği halen belirsiz olan ve savunusu hayati önem taşıyan federatif bir yapıdır. Emperyalizmin geleneksel böl ve yönet politikaları mevcut "federasyonun" geleceğini garantiye almıyor aksine onun dayandığı temellerin altını oyuyor. Ayrıca, Kürdistan'ın diğer parçalarına, özellikle Türkiye ve İran'a baktığımız zaman 1980 sonrasında yaşanan yıkım ve katliamlara rağmen Kürdistanlı partilere herhangi bir destek verilmediği gibi onlara karşı işbirliği içine girildiğini ya da sessiz kalındığını görüyoruz.

ABD, uzun yıllar Saddam Hüseyin rejimini destekleyerek bu rejimin varlık nedenlerinden biri oldu. Irak, 1980'li yıllarda 1 milyon insanın ölümü ile sonuçlanan İran'a karşı savaşı ABD ve Batı ülkelerinin desteği olmaksızın sürdüremezdi. Bu savaşın ana kurbanlarından biri Halepçe katliamı ve Anfal adı verilen soykırım girişimlerinin kurbanları olan Güney Kürdistanlılardı. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali sonrasında değişen KDP ve KYB değil de, kendi çıkarları doğrultusunda Irak'ın işgalini gerçekleştiren ABD oldu. Gerek KDP-KYB gerekse de PKK dâhil Kürdistanlı partilerin kendi savaşlarını sürdürürken, sonuçlarına bakmaksızın diğer sömürgeci devletler ile işbirliğine girmelerinin Kürdistan ulusal mücadelesi üzerindeki olumsuz etkileri tartışılmazdır. Ancak unutmamak gerekir ki Kürdistan'ın her parçasında bu politikaları reddeden sosyalist, milliyetçi, demokrat kesimler ve geniş bir kamuoyu vardır. Nitekim Talabani ve Barzani liderliklerini bu konuda en çok eleştiren ve onlara karşı mücadele eden yine bizzat Güney Kürdistanlılardır. KDP ve KYB'nin Türkiye ve ABD ile işbirliği, bağımlılık ilişkileri içine girilmesi ve Kürdistan'ın parçalarının birbirinden uzaklaşmasına neden olan ittifakları reddeden Kürdistanlılar yokmuş gibi eleştiriler yapmak etik olmayan bir tavrın ifadesidir. Bu politikaların Kürdistan devrimi perspektifinden eleştiri ve reddi ile gerçekte Kürdistan ulusal mücadelesinin meşruiyetini sorgulayan ve Kürdistan'ın bir ülke olarak parçalanıp ortadan kaldırılmasının sorumluluğunu şu ya da bu şekilde Kürdistanlılara yükleyen söylemlerin devamı olan eleştiri ve suçlamalar arasında ortak bir yan yoktur.

Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesinin Ortadoğu devrimi içindeki yerine baktığımızda Ortadoğu'nun en acil sorunlarından biri olarak çözüm bekleyen Kürdistan sorununun antiemperyalist devrimci potansiyelini görmemek mümkün değildir. Kürdistan ulusal mücadelesinin başarıya ulaşması halinde devrimci yangının Ortadoğu'ya yayılacak olması, ABD'nin Kürdistanlı güçlerin federasyon taleplerini desteklememelerinin nedenlerinden biridir. Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesinin başarıya ulaşması bir yandan ABD tarafından desteklenen TC'nin ve bölgedeki Arap rejimlerinin temellerinin sarsılmasına neden olurken, diğer yandan da İran ve Suriye'de devrimci bir dalganın yükselmesine ortam hazırlayarak Ortadoğu'da varlıklarını emperyalizme borçlu olan yönetimlerin yıkımını getirecektir.

Her biri ayrı bir hapishaneyi andıran Arap rejimleri ve İran, ABD emperyalizmi ile birlikte yaşamlarının sonbaharındadırlar. ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgali sonucu kendisini içinde bulduğu çıkmaz bu gerçekliğin bir ifadesidir. Dünya kapitalizmi 21. yüzyılda yeniden şekillenirken ABD emperyalizmine dayanan gerici ve teokratik rejimlerin yıkılması kaçınılmazdır. Ortadoğu'da anti-emperyalizmin sözde sözcüleri olarak ortaya çıkan İran'ın ve İslami akımlarının ne sınıf yapıları ne de programları üstlendikleri misyonları tamamlamalarına izin vermez. Önümüzdeki dönemde İslami hareketlerin dışında işçi emekçi kitleleri kucaklayan devrimci partilerin doğması hem ihtimal dâhilindedir hem de kaçınılmazdır. Bu süreçte, Filistin ve Kürdistan devrimleri Ortadoğu'da belirleyici bir öneme sahiptir. Bu nedenle, Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesinin savunusu enternasyonalizmin olmazsa olmaz bir koşuludur. Türk, Arap ya da İran sosyalistleri kendi burjuvazilerine karşı Kürdistan'ın kendi kaderlerini tayin hakkını, mevcut politik akımların milliyetçi ya da sosyalist olmalarına bakmaksızın savunurken aynı zamanda, Kürdistan işçi sınıfına ve ezilen sınıflara dayalı hareketlerin mücadelesini ve bu hareketlerle işbirliğini esas almalıdırlar.

Yazımızın, "Kürdistan Devriminin Sorunları" başlıklı ikinci bölümünde, Kürdistan devriminde işçi sınıfı ve burjuvazinin rolü, KUKM ve mevcut politik partilerin bir değerlendirmesi ve sosyalist, işçi sınıfı ve emekçi sınıflara dayanan mücadelelerin değişik düzeylerde örgütlenmesinin gerekliliği, yukarıda vurguladığımız antiemperyalist ve antisömürgeci bir sosyal devrim bağlamında ele alınacaktır.

(1.Bölümün sonu...)

Erol Yeşilyurt

1 Bak.: <http://www.marxists.org/turkce/m-e/1848/manifest/kpm.htm>.

2 Marx-Engels, *Collected Works*, (MECW), "On Poland", c.6, s.388.

3 Leon Trotsky, *Black Nationalism and Self Determination*, New York, Pathfinder Press, 1978, s.28.

4 Leon Trotsky, *Their morals and ours*, bak.:

<http://www.marxists.org/archive/trotsky/1938/morals/morals.htm>.

5 MECW, c.3, s.144; aktaran E.Benner, *Really Existing Nationalisms: A Post-Communist View from Marx and Engels*, Oxford University, 1995, s.147.

6 E.Benner, *agy*, s.138,139.

7 MECW, c.7, s.343; aktaran: E.Benner, *agy*, s.272.

8 "The Frankfurt Assembly Debates the Polish Question", MECW, c.7, s.350.

- 9 Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yukardan aşağı empoze edilen Türk milliyetçiliği ile Çarlık Rusyası'nın Slav milliyetçiliği arasındaki benzerliği görmekte yarar vardır.
- 10 Engels, "French Rule in Algeria", aktaran Avineri, *Marx on Colonialism*, s.43; Meksika üzerine: "Democratic Pan-Slavism", *MECW*, c.8, s.365.
- 11 Engels, "French Rule in Algeria", aktaran Avineri, *Marx on Colonialism*, s.158.
- 12 Marx, "Parliamentary Debate on India", aktaran Avineri, *Marx on Colonialism*, s.76.
- 13 *General Rules of the International Working Men's Association* (Karl Marx tarafından hazırlandı, 1866 Cenevre Kongresinde kabul edildi, aktaran Braunthal, *History of the International*, c.1, s.357-58).
- 14 Marx, *Uluslararası İşçi Birliğinin Kuruluş Çağrısı*, bak.: <http://www.kurtuluscephesi.com/marks/secme205.html>.
- 15 *Marx-Engels Selected Correspondence*, (MESC), Moscow, Progress Publishers, 1955, s.115.
- 16 Marx, Aktaran Braunthal, *History of the International*, c.1, s.122.
- 17 Karl Marx, "Instructions for Delegates to the Geneva Congress", *The First International and After*, Penguin Books, Londra, 1974, s. 93-94.
- 18 *Ibid*, s. 391.
- 19 *MECW*, s.20.
- 20 Marx ve Engels, "For Poland", *The First International and After*, s.391.
- 21 Londra Konferansı Tutanakları, 27 Eylül 1865, bak.: <http://www.marxists.org/archive/marx/iwma/documents/1865/london-conference-minutes.htm#s05>.
- 22 Engels, "Relations between the Irish Sections and the British Federal Council", I. Enternasyonal Belgeleri, 14 Mayıs 1872, bak.: <http://www.marxists.org/archive/marx/iwma/documents/1872/irish-section.htm>.
- 23 Marx'tan Engels'e Mektup, 30 Kasım 1867, bak.: http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867/letters/67_11_30.htm.
- 24 Engels'den Marx'a Mektup, 7 Ekim 1858, *MESC*, s.103.
- 25 Engels'den Marx'a Mektup, 23 Mayıs 1856, *MESC*, s.86.
- 26 "Revolution in China and in Europe", *MEC*, c.12, s.93.
- 27 Marx'tan Siegfried Meyer ve August Vogt'a Mektup, 9 Nisan 1870, bak.: <http://www.bibliotecamarxista.org/marx/Lettera%20%20a%20%20Meyer%20e%20Vogt.htm>.
- 28 Marx'tan Engels'e Mektup, 2 Kasım 1867, *MESC*, s.182.
- 29 Marx'tan Ludwig Kugelmann'a Mektup, 29 Kasım 1869, *MESC*, s.216.
- 30 Marx'tan Engels'e Mektup, 10 Aralık 1869, *MESC*, s.218.
- 31 Marx'tan Ludwig Kugelmann'a Mektup, 29 Kasım 1869, *MESC*, s.216-17.
- 32 Engels'ten Marx'a Mektup, 9 Aralık 1869, *MESC*, s.217-18.
- 33 Marx'tan Engels'e Mektup, 30 Kasım 1867, *MESC*, s.184.
- 34 Marx'tan Engels'e Mektup, 14 Aralık 1867, *MESC*, s.159.
- 35 "On Poland", *MECW*, c.6, s.546.
- 36 *Ibid*, s. 546.
- 37 E. Benner, *agy*, s.157.
- 38 E. Benner, *agy*, s.161; "The Frankfurt Assembly Debates", *MECW*, c.7, s.352.
- 39 Lenin, *Collected Works*, c.20, s.430, Moscow, Foreign Languages Publishing House, 1964.
- 40 Chris Harman, "The return of the National Question", *International Socialism*, sayı 56, s.20.
- 41 Otto Bauer, "Bemerkungen zur Nationalitätenfrage," *Werkausgabe*, ed. Hugo Pepper, Viyana, Europaverlag, 1979, c.7, s.98.
- 42 Otto Bauer, "Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie", *ibid.*, s.100 -101.
- 43 Otto Bauer, *ibid.*, s.105.
- 44 Stalin Kautsky'nin enternasyonalist bakış açısını tahlillerinin dışında bırakır.
- 45 Rosa Luxemburg, aktaran Chris Harman, *agye*, s.25.
- 46 Lenin, *The National Programme of the RSDLP*, s.541.
- 47 Lenin, *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkı*, Şubat-Mayıs 1914, bak.: <http://www.kurtuluscephesi.net/lenin/ulustr1.html#b3a>.
- 48 Lenin, "Cultural-National Autonomy", *Collected Works*, c.19, s.504.
- 49 Lenin, "The Nationality of Pupils in Russian Schools", *Collected Works*, c.19, s.532.
- 50 Lenin, *Collected Works*, c.18, s.116.
- 51 Lenin, "Critical Remarks on the National Question," *Collected Works*, c.20, s. 24.
- 52 Lenin, *Ulusal Sorun Üzerine Eleştirici Notlar*, 1913, bak.: <http://www.kurtuluscephesi.net/lenin/ulustr1.html#b2b>.
- 53 Engels'ten Kautsky'ye Mektup, 7 Şubat 1882, bak.: http://www.marxists.org/archive/marx/works/1882/letters/82_02_07.htm.
- 54 Brian Pearce, 1903. Second Ordinary Congress of the RSDLP. Complete Text of the Minutes, Londra, New Park Publications, 1978, s.78.
- 55 Lenin, *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Etmesi Nedir?*, bak.: <http://www.kurtuluscephesi.net/lenin/ulustr1.html#b3a>.
- 56 Lenin, "Theses on the National Question," *Collected Works*, c.19, s.249.
- 57 Rosa Luxemburg, *The Question of Nationality and Autonomy*, 1908-09, bak.: <http://www.marxists.org/archive/luxemburg/1909/national-question/index.htm>.
- 58 Peter Nettl, *Rosa Luxemburg*, 1966-1969, Oxford University Press.
- 59 Lenin, *Collected Works*; c.20, s.396-97, 400-404; c.19, s.43-45.
- 60 Engels'ten Kautsky'ye Mektup, 7 Şubat 1882, bak.: http://www.marxists.org/archive/marx/works/1882/letters/82_02_07.htm.

Kaynak:

Mesafe Sosyalist Düşünce Dergisi S.4, s.34-63, *Bahar* | 2010

www.gelawej.net 2006
Yazışma Adresi: info@gelawej.net